

ULUSLARARASI HUKUKUN ÜÇ YÜZÜ: ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM*

Three Faces of International Law: A Critical Approach

Atahan DEMİRKOL**

Özet

Bu çalışma, uluslararası hukukun neden var olduğu ve uluslararası ilişkilerde ne işe yaradığı tartışmalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Modern uluslararası hukukun ortaya çıkışı doktrinde 16. yüzyılda haklı savaş ve deniz ticaretinin düzenlenmesi konularıyla ilişkilendirilmektedir. Ancak ortaya çıkışından bugüne uluslararası hukukun varlık sebebi ve neye hizmet ettiği tartışılmaktadır. Farklı bakış açılarına göre değişik yorumlamalara gebe olan uluslararası hukuk, barışın sağlanması aracı, ulusal çıkarların optimizasyon mekanizması ya da hegemonyanın silahı olarak adlandırılmıştır. Bu birbirinden farklı değerlendirmeler sırasıyla liberal ve realist teoriler ile Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları (Third World Approaches to International Law - TWAIL) perspektifinden yapılmaktadır. Eldeki çalışma, bu üç bakış açısı üzerinden uluslararası hukukun varlık sebebini açıklamaya çalışacaktır. Bu anlamda öncelikle liberal teoriye odaklanılacak ve uluslararası hukukun barışa aracılık ettiği/edebileceği iddiaları tartışılacaktır. Sonrasında realist perspektiften uluslararası hukukun işlevi sorgulanacak ve ulusal çıkarlarla yaşadığı çatışma irdelenecektir. Son olarak ise TWAIL üzerinden uluslararası hukukun Üçüncü Dünya halklarına ve devletlerine nasıl bir hegemonya aracı olarak dikte edildiği incelenecektir. Bu üç argüman üzerinden çalışma, uluslararası hukuka ilişkin farklı Uluslararası İlişkiler teorilerinin nasıl anlamlar yüklediğini tartışmakta ve bu bağlamda uluslararası hukuka eleştirel bir değerlendirme sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Realizm, Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları, Uluslararası Hukuk.

Abstract

This study aims to quest for why there is international law and what is its functions in international relations. The emergence of modern international law has been related to just war and maritime commerce in 16th century in the doctrine. However, since the emergence of international law, its *raison d'etre* and what it serves for has been discussed. From different perspectives it is possible to approach international law differently such as the tool of peace, a mechanism for gaining national interest or the weapon of

➤ Bu makale Etik Kurul İznine tabi değildir/This article is not subject to Ethics Committee Permission.

➤ Makale Geliş Tarihi/Article Received Date: 28.06.2022

➤ Yayın Kurulu Kabul Tarihi/Editorial Board Acceptance Date: 22.03.2023

* Yazar, çalışma sürecindeki destekleri için Dr. Öğr. Üyesi Şahin Eray Kırdım'a ve anonim hakemlere teşekkür eder.

Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ademirkol@aku.edu.tr , <https://orcid.org/0000-0002-7185-5781>

hegemony by powerful states. These different approaches have been reflected by the International Relations (IR) theories of liberalism, realism, and Third World Approach to International Law - TWAIL. This paper, therefore, attempts to analyze the *raison d'être* of international law from three different perspectives. To do so, the study firstly analyzes liberal IR theory and discusses the claims of liberalism such as international law may be the tool for international peace. Secondly, realist IR perspective has been used to questioning international law through the national interest and international law nexus. Lastly, TWAIL perspective has been included to the discussion for analyzing how the international law has been used by First World countries against Third World countries. Through these arguments, the paper discusses the meanings attributed to the international law by different International Relations theories and provides a critical evaluation to the international law.

Key Words: Liberalism, Realism, Third World Approaches to International Law, International Law.

GİRİŞ

Uluslararası hukuk şüpheye yer bırakmadan kabul edilmesi ve kutsanması gereken dokunulmaz bir alan mıdır? Bu soruya birden farklı yanıt verilebilir ve dahası verilecek yanıtların birbirleriyle uzaktan yakından hiçbir benzerliği olmayabilir. İşte bu sebeple uluslararası hukukun, her ne kadar evrensel olarak kabul gördüğü ve *jus cogens* normlar özelinde evrensel bir bağlayıcılığa sahip olduğu iddia edilse de¹ uluslararası hukuk oldukça tartışmalı bir alandır.² Bu tartışma

¹ Örneğin Bassiouni, *jus cogens* normların “emredici hüküm” (*peremptory norm*) olarak sınıflandırıldığını savunmaktadır. Bassiouni’ye göre *jus cogens* normlar seçimlik haklar değil, uygulanması zorunlu olan birer görevdir. Bu normlar ihlal edilemez ve diğer tüm normlardan hiyerarşik açıdan üstündür. Ayrıca Verdross’a göre de uluslararası hukuk alanında *jus cogens* normlar ve kurallar bulunmaktadır. Bu tür kurallar münferit olarak devletlerin değil, ancak tüm insanlığın ihtiyaçlarını karşılamak için oluşmuştur. Dolayısıyla bu kurallar kesin, ihlal edilemez ve aksine düzenleme yapılamaz niteliktedir. De Wet, benzer şekilde 1990’lı yıllardan itibaren doktrinde ve özellikle mahkeme kararlarında *jus cogens* normların uygulanmaya başladığını belirtmiştir. Uzun yıllardır uluslararası hukukun gündeminde olmakla beraber, *jus cogens* kurallar uluslararası hukukta gönüllülük ilkesinin yaygınlaştığı 20. yüzyıl başlarında bile birçok önde gelen araştırmacı tarafından kabul edilmiş ve araçsallaştırılmıştır. En genel uygulamada işkence yasağı ve soykırım yasağı *jus cogens* normlara örnek verilmektedir. Bkz. M Cherif Bassiouni, ‘International Crimes: “Jus Cogens” and “Obligatio Erga Omnes”’ (1996) 59 *Law and Contemporary Problems* 63, 65, 67; Alfred Verdross, ‘Jus Dispositivum and Jus Cogens in International Law’ (1966) 60 *The American Journal of International Law* 55, 58; Erika de Wet, ‘Jus Cogens and Obligations Erga Omnes’ in Dinah Shelton (ed), *The Oxford Handbook of International Human Rights Law* (1st edn, Oxford University Press 2013) 544, 545 <<https://academic.oup.com/edited-volume/42626/chapter/358048058>> accessed 2 September 2022; Şahin Eray Kırdım, *Uluslararası Hukukta İtiraz* (On İki Levha Yayıncılık 2022) 239. Focarelli, *jus cogens* normlara ilişkin genel eğilimin neredeyse bir “süper hukuk” (*super-law*) tanımlaması üzerinden şekillendiğini ifade etmektedir. Ancak yine Focarelli, bu düşüncenin aksine son dönemlerde yargı kararlarının olduğunu ve *jus cogens* normların sınırsız bir kapsamı bulunduğu düşüncesinin değişmeye başladığını da vurgulamaktadır. Bkz. Carlo Focarelli, ‘Promotional Jus Cogens: A Critical Appraisal of Jus Cogens’ Legal Effects’ (2008) 77 *Nordic Journal of International Law* 429, 430.

² Şahin Eray Kırdım ve Atahan Demirkol, ‘Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Bir Kaynağı

temel olarak uluslararası hukukun neden var olduğu ve neye hizmet ettiği soruları çerçevesinde yaşanmaktadır. Uluslararası hukuk tam bir mutabakatla tüm sorunların çözümü ve dünya düzeninin yegâne kurtarıcısı olarak kabul edilseydi, bugün dünya üzerinde herhangi bir uluslararası sorun yaşanmıyor olmalıydı veya yaşanan uluslararası sorunlar kolaylıkla çözümleniyor olmalıydı. Kant'ın Ebedi Barış (*Perpetual Peace*) yaklaşımıyla uluslararası barış ve çatışmasızlığın bir garantisi olarak ileri sürülen uluslararası hukuk, daimî barış ve devletler arasındaki muhtemel savaşların sonlandırılması için en önemli araç olarak ifade edilmiştir.³ Daha sonra ise Woodrow Wilson ile politik liberalizm karakterine bürünen⁴ bu bakış açısı, farklı teoriler tarafından eleştiriye tabi tutulmuştur. İlk açıdan liberalizme göre uluslararası hukuk, bir barış aracı ve uluslararası topluma entegre olmanın ön kabulüdür. Uluslararası hukuk düzeni egemenlik hakkını garanti altına alan ve barışçı bir karaktere sahip oldukça, uluslararası ilişkilerdeki sorunların güçle çözülmesi görüşüne karşıt olarak kendini konumlandırmaktadır.⁵ Devletler, bu görüş açısından, kendilerini bağlayan uluslararası hukuk kuralları ve örgütlere tabi oldukça çatışmalar azalacak veya çatışmalar barışçıl yolla çözüme kavuşacaktır. Bunun önemli göstergelerinden birisi de uzun yıllar iki dünya savaşı ile tarumar olmuş Avrupa'da, Avrupa Birliği (AB)'nin kuruluşundan bu yana üye ülkeler arasında bir savaşın ortaya çıkmamış olması ve iki rakip güç Almanya ve Fransa'nın çatışmadan bir arada 60 yıldan fazla süredir yaşayabilmesi ve hatta aynı çatı altında bütünleşmesidir.⁶ Uluslararası hukuka ve örgütlere tabi olmak ise, devletlerin egemenliklerini aşındırıcı bir sonuç doğurmaktadır. Öyle ki bir uluslararası örgüte veya sözleşmeye taraf olan devlet, denetlenme konusunda kendine yeni bir hiyerarşik unsur kazandıracaktır. Bu egemenlik aşınmasına razı olunması ile devletler, kendilerinden üst bir otoriteye kendilerini denetleme ve kontrol altında tutma yetkisi vermektedir. Bu da liberal yaklaşıma göre uluslararası barışın önemli sağlayıcılarından birisidir.

Olarak Uluslararası Örf ve Âdet Hukuku' (2021) 25 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 379; Kırdım, *Uluslararası Hukukta İsrarlı İtiraz* (n 3); Daniel H Joyner, 'Why I Stopped Believing in Customary International Law' (2018) 9 Asian Journal of International Law 31; Jonathan I Charney, 'Universal International Law' (1993) 87 The American Journal of International Law 529; Bruno Simma, 'Universality of International Law from the Perspective of a Practitioner' (2009) 20 European Journal of International Law 265; Luis Eslava and Sundhya Pahuja, 'Between Resistance and Reform: TWAIL and the Universality of International Law' (2011) 3 Trade, Law and Development 103.

³ Immanuel Kant, *Perpetual Peace and Other Essays* (Hackett Publishing 1983); Burak Bilgehan Özpek, 'Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler' in Ramazan Gözen (ed), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (2nd edn, İletişim Yayınları 2021) 140.

⁴ Leonard Smith, 'The Wilsonian Challenge to International Law' (2011) 13 Journal of the History of International Law / Revue d'histoire du droit international 179.

⁵ Özpek (n 5) 140.

⁶ Ramazan Gözen, 'İdealizm' içinde Ramazan Gözen (ed), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (2. bs, İletişim Yayınları 2021) 90.

Ütopycılık olarak adlandırılan bu yaklaşıma temel itiraz realist teoriden gelmiştir. Buna göre uluslararası hukukun getireceği bir barış ancak *ütopyik* bir dünyada söz konusu olabilir. Liberalizmin ön gördüğü uluslararası hukuk ve örgütler düzenindeki bağlayıcı kurallar ve denetlenme mekanizmaları, devletleri egemenlik aşınmasına sürüklemektedir. Ancak tüm devletlerin koşulsuz şartsız kendi egemenliklerini tehdit eden ve aşındıran bir üst otoriteye boyun eğmesi ve egemenlik devri yapması realistler tarafından çok da gerçekçi bir senaryo olarak görülmemektedir. Bu bağlamda realist perspektif uluslararası sistemi devletler üzerinde hiyerarşik bir otoritenin olmadığı anarşik bir ortam olarak değerlendirmektedir.⁷ Böyle bir ortamda uluslararası hukuk, ancak ulusal çıkarlara hizmet ettiği ölçüde geçerli ve meşru kabul edilebilecektir, zira tüm devletler öncelikle gücün ve ulusal çıkarlarının maksimizasyonunu merkeze almaktadır. Bu bağlamda realizmin temel kavramları sistemdeki anarşi, güç ve menfaattir.⁸ Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde inceleneceği üzere bazı güçlü devletlerin uygulamaları bu iddiayı doğrular niteliktedir. Nitekim askeri ve ekonomik yönden güçlü devletler, tarihteki birçok örnekte (1945 sonrası da dâhil olmak üzere) uluslararası hukuku ve örgütleri yok sayarak veya kendilerine göre şekillendirerek kendi menfaatlerine uygun eylemlerde bulunabilmiş ve bazı zamanlarda herhangi bir meşruluk zemini bile aramamışlardır. Bu açıdan uluslararası hukukun varlık sebebi ulusal çıkarların sağlanmasının ve devlet gücünün arttırılmasının bir aracı olarak algılanmıştır.

Bahsedilen iki teoriden daha farklı bir doğrultuda Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları (TMAIL) ise, uluslararası hukukun neden var olduğu ve neye hizmet ettiği sorusuna çok daha marjinal bir yanıt sunmaktadır. Buna göre Avrupa merkezli olarak ortaya çıkan uluslararası hukuk, Birinci Dünya devletlerinin Üçüncü Dünya devletleri ve halklarını sömürme aracı olarak bir hegemonya mekanizmasından ibarettir.⁹ Birinci Dünya devletleri, kendi kapalı dünyalarında tasarladıkları kurallar ve prensipler ile evrensel olduğunu iddia ettikleri değerleri oluşturmuş ve bu değerlerle çelişen uygulamaları hukuksuz, medeniyet dışı ve uygunsuz olarak etiketlemiştir. Özellikle 19. yüzyıl, uluslararası hukuk ve medenileştirme misyonu arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu dönem uluslararası hukuku, medeni olan ve olmayan devletler arasında

⁷ Eyüp Ersoy, 'Realizm', *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (2. bs, İletişim Yayınları 2021) 167.

⁸ Gözen (n 8) 90.

⁹ Birinci Dünya Devletleri ve Üçüncü Dünya Devletleri tanımına isabetli bir açıklama Todaro tarafından yapılmaktadır. Todaro'ya göre BM içerisindeki bazı ülkeler, kendilerini ekonomik olarak avantajlı durumda bulunan kapitalist Birinci Dünya Devletleri'nden ve sosyalist İkinci Dünya Devletleri'nden ayırmak için Üçüncü Dünya Devleti tanımlamasını kullanmışlardır. Üçüncü Dünya Devletleri genel olarak ekonomik açıdan gelişmemiş veya gelişmekte olan, sömürgecilğe bir vesileyle konu olmuş ülkelerdir. Birinci Dünya Devletleri ise bunun aksine ekonomik gelişimini tamamlamış ve sömürgecilikten beslenmiş ülkelerdir. Bkz. Michael P Todaro, *Economics for a Developing World* (Longman 1982) xxi.

bir farklılık iddiası doğurmuştur.¹⁰ Kırdım'ın ifadesiyle “uluslararası hukuk, Avrupa'nın bilinç altında yatan üstünlük algısının açığa çıkarılması açısından da öğreticidir.”¹¹ İşte TWAIL, tam bu noktada uluslararası hukukun doğasına karşı çıkmaktadır. Uluslararası hukukun bizatihi varlığını reddetmeyen bu yaklaşıma göre uluslararası hukuk, ancak ve ancak adilane, katılımcı ve eşitlikçi bir süreç işletildiği zaman dünya düzeninin sağlanmasına katkıda bulunabilir. Aşağıda daha detaylı olarak üzerinde durulduğu gibi, uygulamada mülteci hukuku ve göç hukuku ile insan hakları hukuku üzerinden tartışılan ve hatta BM Güvenlik Konseyi uygulamalarında kendini gösteren bu Avrupa merkezilik, TWAIL akademisyenleri tarafından yoğun eleştiriye tutularak uluslararası hukukun varlığı ve neye hizmet ettiği tartışmaya açılmıştır.

Bu çalışma, öncelikle uluslararası hukukun tartışmalı yapısından yola çıkarak üç yaklaşım üzerinden uluslararası hukukun neden var olduğunu ve neye hizmet ettiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Sonrasında ise çalışma, literatüre özgün bir katkı olarak uluslararası hukuk anlatısını eleştirel bir değerlendirmeye ele almayı amaçlamaktadır. Uluslararası ilişkilerin hukuku olarak uluslararası kamu hukuku ve genel olarak uluslararası hukuk,¹² Uluslararası İlişkiler (Uİ) teorileri üzerinden incelenmeye değerdir.¹³ Çalışmanın önemi üç farklı Uİ teorisi ve yaklaşımı üzerinden uluslararası hukuka bakışın tartışılmasıdır. Çalışmanın özgün noktası ise, bu tartışmaların sonunda uluslararası hukukun kim için, nasıl ve neden gerekli olduğunun ileri sürülmesidir. Bu kapsamda çalışma dört ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde uluslararası hukuk, liberalizm üzerinden incelenecek olup mevzubahis sorulara bu perspektiften yanıtlar aranacaktır. İkinci bölümde liberalizme tepki olarak doğmuş olan realizm konu edilecek olup, uluslararası hukukun araçsallaştırıldığı bir bakış açısı sunulacaktır. Üçüncü bölümde TWAIL üzerinden, ilk iki bölümdeki uluslararası hukuk anlayışı da dahil olmak üzere, uluslararası hukuka yönelik temel ve yapı-sökümcü bir tartışma yapılacaktır. Dördüncü ve son bölümde ise, ilk üç bölümde yapılan teorik incelemeler ve uluslararası hukuk anlatısı, eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutularak literatüre özgün bir katkı yapılması amaçlanmaktadır. Tüm bölümler, örnek devlet uygulamaları ile desteklenecektir.

¹⁰ Antony Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law* (Cambridge University Press 2005) 113; Antony Anghie, 'Rethinking Sovereignty in International Law' (2009) 5 Annual Review of Law and Social Science 291, 293.

¹¹ Şahin Eray Kırdım, 'TWAIL'i Anlamak: Uluslararası Hukuka Eleştirel Bir Yaklaşım' (2021) 41 Public and Private International Law Bulletin 129, 144.

¹² Prosper Weil, 'Towards Relative Normativity in International Law?' (1983) 77 The American Journal of International Law 413, 413.

¹³ Çalışmada disiplinden bahsedildiğinde *Uluslararası İlişkiler (Uİ)* kullanımı tercih edilirken, ulusların arasındaki ilişkileri ifade etmek için küçük harflerle *uluslararası ilişkiler* kullanımı tercih edilmiştir.

Sonuç olarak çalışmada uluslararası hukukun farklı bakış açılarından oldukça farklı yorumlanabileceği ve değerlendirilebileceği ileri sürülmektedir. Böylelikle uluslararası hukukun üç farklı yüzü gözler önüne serilecek ve eleştirel bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Liberal Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Uluslararası Hukuk Bir İsviçre Çakısıdır

Uİ teorileri açısından bakıldığında uluslararası hukuk ve liberalizm arasındaki rabita incelenmeye değerdir. Uİ teorilerini ele alan birçok kitap realizm ile başlarmaktaysa da bu çalışmada liberalizm ile Uİ teorilerini anlatmaya başlamayı uygun gördük. Zira liberalizm, uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler arasındaki bağlantıyı çözümede kanımızca ilk yer verilecek yaklaşım olmalıdır. Yazında birçok araştırmacı tarafından Uİ teorileri arasındaki büyük tartışmalardan (*Great Debates*) ilkinin¹⁴ liberalizm ve realizm arasında olduğu varsayılmaktadır.¹⁵ Bu bağlamda realizmi anlamak için liberalizmin ilkelerini ve uygulamalarını bilmek elzemdir. Uİ disiplininin Birinci Dünya Savaşı sonrasında liberalizm temelinde geliştiği bilinmekte olduğundan, çalışmada tarihsel olarak öncelikle liberalizme yer verilmiştir.¹⁶ Bu amaçla da öncelikle liberalizm ve uluslararası hukuk incelenmiştir. Çalışmanın bu bölümü öncelikle liberalizmin bir Uİ teorisi olarak konumunu ve temel argümanlarını anlatacak, daha sonra bu argümanların uluslararası hukuk disiplinine yansımaları üzerinde durulacaktır.

Keohane'in ifadesiyle "liberalizmin uluslararası ilişkilere ait tek bir teorisi yoktur" ancak üç farklı temel yaklaşımdan söz edilebilir: cumhuriyetçi (*republican*), ticari (*commercial*) ve düzenleyici (*regulatory*) liberalizm.¹⁷ Cumhuriyetçi liberalizm, cumhuriyet rejimlerinin despotluklara göre daha barışçıl olduğunu varsaymakta ve savunmaktadır. Buna göre barış, ancak demokratik cumhuriyetlerin yaygınlaştırılması ile sağlanacak ve sürdürülecektir. Ancak

¹⁴ Steve Smith, 'Bir Disiplinin Öz Görüntüleri: Uluslararası İlişkiler Kuramının Bir Soyağacı' içinde Ken Booth ve Steve Smith (eds), *Uluslararası İlişkiler Kuramları* (Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi 2015) 13.

¹⁵ Bazı yazarlara göre ise, bu büyük tartışmalar hiç yaşanmamıştır. Bkz. Scott Burchill and others, *Theories of International Relations* (Macmillan International Higher Education 2013); Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith, *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (Oxford University Press 2021); Stephen McGlinchey Scheinpfung, Christian and Rosie Walters (eds), *International Relations Theory* (2017); Ken Booth and Toni Erskine, *International Relations Theory Today* (John Wiley & Sons 2016).

¹⁶ Atila Eralp, 'Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması' in İhsan Dağı and others (eds), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* (16. bs, İletişim Yayınları 2019) 59.

¹⁷ Robert Owen Keohane, *Power and Governance in a Partially Globalized World* (Psychology Press 2002) 46.

Kant için bu durum sadece bir önlem olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki barışın sağlanması ve savaşın önlenmesi için başka eylem ve önlemlere de ihtiyaç bulunmaktadır.¹⁸ Cumhuriyetçi liberalizm, Moravcsik açısından ise cumhuriyet rejimlerinin tercihlerine dayalı olarak barışı sağlamaktadır. Ona göre açıkça cumhuriyetçi rejimler ancak düşük maliyetli savaşları tercih edecek, dolayısıyla kazanamayacağı ve büyük güçlerin karşı karşıya geleceği savaşlardan çekinecektir. Bu yaklaşımda Moravcsik'in vurgusu demokrasilerin şeffaflığı ve askeri gücünden ziyade, tercih yapma güçlerine ilişkindir.¹⁹ Ticari liberalizm, uluslararası ticaret ile barış arasında bir ilişki kurmaktadır.²⁰ Bu yaklaşıma göre, ticaret veya ekonomik karşılıklı bağımlılık ile barış arasında bir etki bulunmaktadır.²¹ Karşılıklı ticaret arttıkça ekonomik bağımlılık artacak ve devletler bu sayede maliyetlerden kaçınarak savaşa girmeye çekineceklerdir. Bu bakış açısında ticaret anlaşmaları ve uluslararası ticaret örgütleri, barışın sağlanması ve korunması için önemli bir rol oynamaktadır. Bu yönüyle de ticari liberalizm, fonksiyonel olarak adlandırılmaktadır.²² Düzenleyici liberalizm ise, uluslararası kurum ve kuralların tüm devletler için (demokratik olsun veya olmasın) rasyonel sonuçlar doğuracağını öngörür. Bu açıdan "ortak çıkarlar için birlikte hareket etme ihtiyacı, düzenleyici kurumlara olan ihtiyacı artırır."²³ Bu ihtiyaç sonucunda ise uluslararası kurumlar ve kurallar ortak bir karşılıklı bağımlılık üretir ve barışın sağlanmasına aracı olurlar. Zira bağımlılık ve özellikle karşılıklı bağımlılık, barış ortamını getirecek bir gerçeklik olarak yorumlanmaktadır.

Bu genel anlatının ardından söylenmelidir ki Uİ çalışmalarında *ütopyacılık* eleştirilerine tâbi tutulan liberalizm,²⁴ felsefi kökeni açısından 18. yüzyıla dayanmaktadır. Liberal Uİ teorisi çoğunlukla Bernard Mandeville ve Adam Smith'in çalışmalarıyla ilişkilendirilmektedir.²⁵ Burchill'e göre liberalizm, Avrupa Aydınlanması'nın bir ürünü olarak tüm modern sanayi toplumlarını etkilemiştir.²⁶ Bu çalışma kapsamında ele alınan liberalizm, bireylerin yaşama, özgür

¹⁸ ibid 46-47.

¹⁹ Andrew Moravcsik, 'Liberal Theories of International Relations: A Primer' <<http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/primer.doc>> Erişim: 3 Eylül 2022.

²⁰ Özpek (n 5) 154.

²¹ Galia Press-Barnathan, 'The Neglected Dimension of Commercial Liberalism: Economic Cooperation and Transition to Peace' (2006) 43 Journal of Peace Research 261.

²² Andrew Moravcsik, *Liberal International Relations Theory: A Social Scientific Assessment* (Weatherhead Center for International Affairs, Harvard University Cambridge, MA 2001).

²³ Özpek (n 5) 155.

²⁴ ibid 128.

²⁵ Booth and Erskine (n 17).

²⁶ Scott Burchill, 'Liberalism', *Theories of International Relations* (3rd edn, Palgrave Macmillan 2005) 55.

olma ve mülkiyet haklarına vurgu yapan bir ahlaki önermedir.²⁷ Bu unsurlara olan vurgusu sebebiyle liberalizm, Immanuel Kant, John Stuart Mill, Woodrow Wilson, Hugo Grotius ve John Locke ile de sıklıkla özdeşleştirilmektedir.²⁸ Liberalizmin felsefi temelleri, insan doğasının iyi olduğu fikrine dayanmaktadır.²⁹ Bu düşünce aynı zamanda liberalizmin sadece devletlere değil bireylere de odaklanmasını, askeri güçten ziyade alternatif güç kaynaklarına ve organizasyonlara vurgu yapmasını ve ilerlemeci bir tarih anlayışına olan inancını da beraberinde getirmektedir.³⁰ Doğuştan ahlaki değerlere sahip olduğunu varsayan³¹ Kantçı bakış açısına göre demokrasi, uluslararası ticaret ve uluslararası örgütler çatışmaları engelleyici faktörlerdir.³² Bu argüman, Kant'ın 1795 tarihli *Perpetual Peace* (Ebedi Barış) eserinde de vurgulanmaktadır.³³ Buna göre demokratik cumhuriyetler, birbirleriyle savaşa girmekten sakınacaklardır. Bu yolla demokratik cumhuriyet rejiminin yaygınlaşması, evrensel barışı getirmekte önemli bir aşama olacaktır.³⁴ Bu argümanın uluslararası hukuk ile ilişkisini kurmak adına vurgulanması gereken husus, demokratik cumhuriyetlerden beklenenin uluslararası hukuka tabi olmaları ve uluslararası örgütlere katılma eğiliminde olmalarıdır. Böylece Kantçı liberalizm, dünya devletleri demokratikleştikçe uluslararası hukuk ve örgütlere katılımın artacağını ve sonuç olarak da evrensel barışın sağlanacağını ileri sürmektedir. Dolayısıyla Kant'ın yaklaşımına göre üç temel şart ekseninde uluslararası barış sağlanacaktır: Cumhuriyet yönetimlerinin yaygınlaşması, uluslararası hukuk ve evrensel konukseverlik.³⁵ Bu önermeler arasından çalışmanın konusu için en önemli olanı “uluslararası hukukun devletler arasındaki savaş durumuna son verebileceği düşüncesidir”.³⁶ Böylelikle uluslararası hukuk, açık bir şekilde çatışmazlığın ve barışın garantisi haline gelecektir. Anarşik olduğu realizm tarafından da kabul gören uluslararası ilişkiler sisteminde düzenleyici ve denetleyici bir

²⁷ Jeffrey W Meiser, ‘Liberalism’ in Stephen McGlinchey Scheinpflug, Christian, Rosie Walters and Christian Scheinpflug (eds), *International Relations Theory* (E-International Relations Publishing 2017) 22.

²⁸ Bruce Russett, ‘Liberalism’ in Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith (eds), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (3rd edn, Oxford University Press 2013) 95; Andrew Moravcsik, ‘Liberalism and International Relations Theory’ 1 <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/liberalism_working.pdf>.

²⁹ Eralp (n 18) 62.

³⁰ Keohane (n 19) 45.

³¹ Moravcsik, ‘Liberalism and International Relations Theory’ (n 30) 5.

³² Russett (n 30) 101-102.

³³ Kant (n 5).

³⁴ ibid.

³⁵ Özpek (n 5) 140.

³⁶ ibid.

hiyerarşik yapı kurmak üzere kurgulanacak uluslararası hukuk, tehlikelerle dolu olduğu ileri sürülen uluslararası ilişkiler evrenini kontrol altında tutacaktır. Bir yandan da demokratikleşmenin artmasıyla devletler birbirleriyle savaşa girmekten imtina edecek ve daimî barış ortaya çıkacaktır. Liberaller, bu argümanların dışında uluslararası hukuk yaklaşımına bir katkı olarak uluslararası örgütleri de eklemişlerdir. Robert Keohane tarafından “düzenleyici liberalizm” olarak adlandırılan bu bakış açısına göre, uluslararası ilişkilerde hukukun üstünlüğü sağlanmalı ve düzenleyici/denetleyici bir üst otorite oluşturulmalıdır.³⁷

Liberalizmin Uİ açısından en önemli ismi on dört prensibiyle bu yaklaşıma yol göstermiş olan Woodrow Wilson’dır zira en bilinen liberal teori Wilsoncu Liberal Uluslararasıçılık’tır.³⁸ Nitekim bir disiplin olarak ortaya çıkışının 1919 yılında Aberswyth’te Woodrow Wilson Kürsüsü’nün kuruluşuna dayandırılması buna bir kanıt olarak ileri sürülebilir.³⁹ Birinci Dünya Savaşı, bu felaketten bazı dersler çıkartılarak tekrar benzeri bir savaşın yaşanmaması için Uİ disiplini içerisinde geliştirilen çabalara sebep olmuştur. Bu bağlamda baskıcı devletler, devlet yönetimlerinin halka karşı sorumluluklarının olmaması ve uluslararası mekanizmaların yokluğu ve/veya çalışmaması bu savaşın bazı temel nedenleri olarak sayılmıştır.⁴⁰ Birinci Dünya Savaşı süresince insanlığın ortak kazanımıyla bu savaşın sonuçlanmasını dile getiren Wilson, bu anlamda savaş sonrasında kolektif güvenlik yaklaşımını vurgulamıştır.⁴¹ Kolektif güvenliğin, dünyada bilinen en başarılı uzman diplomatlar yerine halkın bir talebi olarak gündeme geldiği ileri sürülmektedir.⁴² Bunun sebebi şüphesiz ki Birinci Dünya Savaşı’nın halklar üzerinde yarattığı travmatik etkidir. 8 Ocak 1918 tarihinde açıklanan on dört prensibinde Wilson, gizli anlaşmaların yasaklanmasını, denizlerin serbestisini, eşit ticaret imkânlarının sağlanmasını ve MC’nin kurulmasını önermiştir.⁴³ Buradan hareketle söylenebilir ki Woodrow Wilson tarafından Uİ alanındaki liberal teorinin temel çerçevesi çizilmiştir: Uluslararası örgütlerin ve hukukun desteklendiği, açık diplomasinin uygulandığı ve herkes için güvenli olan bir dünya düzeni kurulmalıdır. Kolektif güvenliğin en açık yansıması olan MC’nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında yeni

³⁷ ibid 143.

³⁸ Anne-Marie Slaughter, ‘International Law in a World of Liberal States’ (1995) 6 European Journal of International Law 503, 508.

³⁹ Smith (n 16) 14.

⁴⁰ Eralp (n 18) 61.

⁴¹ DF Fleming, ‘Woodrow Wilson and Collective Security Today’ (1956) 18 The Journal of Politics 611, 612.

⁴² Roland N Stromberg, ‘The Idea of Collective Security’ (1956) 17 Journal of the History of Ideas 250, 250.

⁴³ John L Snell, ‘Wilson on Germany and the Fourteen Points’ (1954) 26 The Journal of Modern History 364.

bir dünya savaşının çıkışını engelleyememesi, daha önce de belirtildiği gibi liberalizm ve kolektif güvenlik algısının tartışılmasına sebep olmuştur. Ancak Stromberg'in ifadesine göre bu başarısızlık sistemin kendisinden değil, büyük devletlerin bu sistemin ve ilkelerin varlığına ve geçerliliğine olan inançsızlığından kaynaklanmıştır.⁴⁴

Özetle söylenebilir ki Uİ açısından liberalizm, olanı değil olması gerekeni önceleyen, insan doğasının iyiliğine ve ahlaki değerlere vurgu yapan, uluslararası barışın mümkün olduğunu savunan ve bunu da uluslararası hukuk, uluslararası örgütler ve demokratik barış aracılığıyla gerçekleştirebileceğini ileri süren bir teoridir. Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımın etkisiyle ortaya çıkan bu anlayışa göre insanlık ebedi barışa ancak yukarıda yazılan unsurların sağlanmasıyla ulaşabilir. Ancak tüm bu argümanlar, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Wilson prensipleri doğrultusunda kurulmuş olan Milletler Cemiyeti'nin (MC) İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışını engelleyememesi neticesinde ağır tartışmaların konusu olmuştur.⁴⁵

Uluslararası hukuk, buraya kadar anlatıldığı kadarıyla liberalizmin temel unsurlarından birisidir. Fitzmaurice'e göre liberaller, köken olarak 19. yüzyılda imparatorluklara meşruluk kazandırabilmek için uluslararası hukuka yönelmişlerdir.⁴⁶ Devletleri anarşik olduğu iddia edilen düzende bir hiyerarşi altında kontrol edeceği ve anlaşmazlıkları çatışmaya dönmeden engelleyebileceği iddiası uluslararası hukuku liberal Uİ teorisinin merkezine yerleştirmektedir. Uluslararası hukukun liberal okumasına göre uluslararası düzen, aşağıdan yukarıya doğru kurgulanmaktadır zira farklı örgütler, yapılar ve organizasyonlar uluslararası düzeni sağlamaya yönelik olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁷ Bu yapılanmanın temel taşı olan uluslararası hukuk, barış antlaşmalarıyla bu argümanı destekler nitelikte gözükmektedir.

1555'te din temelli tartışmaları bitiren Augsburg Barışı, 1618-1648 arasındaki 30 Yıl Savaşları'nı sonlandıran Westphalia Antlaşmaları ve 1713'te İspanya Veraset Savaşları'nı noktlayan Utrecht Barışı bu duruma örnek uluslararası hukuk metinleridir. 1815 yılındaki Viyana Kongresi de Avrupa Uyum (Concert of Europe) dönemini başlatarak uluslararası hukuk aracılığıyla barışa zemin hazırlamıştır. Böylelikle modern ulus-devletlerin ortaya çıkışı da sağlanmış ve uluslararası hukuk, uluslararası barışın bir sağlayıcısı olarak gündemde kalmıştır.

⁴⁴ Stromberg (n 44) 253.

⁴⁵ Özpek (n 5) 143.

⁴⁶ Andrew Fitzmaurice, 'Liberalism and Empire in Nineteenth-Century International Law' (2012) 117 *The American Historical Review* 122, 123.

⁴⁷ Anne-Marie Slaughter and Jose E Alvarez, 'A Liberal Theory of International Law' (2000) 94 *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)* 240, 242.

Uluslararası hukuk ne için ve neden vardır sorusuna liberal teorinin yanıtı hiç şüphesiz ki uluslararası barışın sağlanması ve sürdürülmesi olacaktır. Lauterpacht'a göre de "uluslararası hukuk, milletler arasında barışın sağlanması ve temel insan haklarının korunmasına yönlendirilmelidir".⁴⁸ Tarihsel olarak bakıldığında Saint Augustine, Thomas Aquinas, Hugo Grotius, Immanuel Kant ve Michael Walzer'in görüşlerinde karşımıza çıkan haklı savaş (*just war*) tanımı da uluslararası hukuk ile barış arasındaki ilişkiye işaret etmektedir.⁴⁹ Haklı savaş, bir savaşın haklı nedenlere dayalı olup olmadığını ve etik gereklilikleri yerine getirip getirmediğini incelemeye imkan veren bir kavramdır.⁵⁰ Bu yaklaşım siyaset ile etğin birbirinden ayrılmasına karşı çıkmaktadır.⁵¹ Haklı savaş kavramı yüzyıllar içerisinde özellikle Batı kültüründe çeşitli kaynaklardan etkilenmiş ve gelişmeye açık olmuştur. Nitekim ortaya çıkışı da Batı dünyasında Hristiyanlığın etkisi altında olmuştur, ancak bu kavramın bir bütün haline gelip sistematik yapıya kavuşması Ortaçağ'a denk gelmektedir.⁵² Von Elbe'nin ve Johnson'un ifadeleriyle ilk defa Augustine tarafından bilimsel bir zeminde kavramsallaştırıldığı belirtilen haklı savaş teorisi veya doktrini,⁵³ savaşın başlatılması ve yürütülmesindeki etik tartışmaları normatif bir düzleme taşımayı amaçlamaktadır.⁵⁴ Haklı savaş, bu kapsamda ancak ve ancak meşru müdafaa (*self-defense*) halinde mümkün olmaktadır.⁵⁵ Bunun dışında saldırıya dayalı olan (*aggressive*) müdahaleler haklı savaş tanımının dışında kalmaktadır.⁵⁶ Haklı savaş tanımında haklı savaşın koşulları, bir diğer ifadeyle savaşa girmenin izin verilebilir olup olmadığına yönelik değerlendirme *jus ad bellum* olarak ve savaşta uyulması gereken kurallar, geniş bir şekilde savaş anında uygulanması kabul edilebilir davranışlar ise *jus in bello* şeklinde ifade edilmek-

⁴⁸ H Lauterpacht, 'The Grotian Tradition in International Law' (1946) 23 British Year Book of International Law 1, 51.

⁴⁹ Neta C Crawford, 'Just War Theory and the U.S. Counterterrorism War' (2003) 1 Perspectives on Politics 5, 6; Joachim von Elbe, 'The Evolution of the Concept of the Just War in International Law' (1939) 33 The American Journal of International Law 665, 669.

⁵⁰ Mona Fixdal and Dan Smith, 'Humanitarian Intervention and Just War' (1998) 42 Mershon International Studies Review 283, 285.

⁵¹ Jean Bethke Elshtain, 'Just War and Humanitarian Intervention' (2001) 95 Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law) 1, 1.

⁵² Fulya A Ereker, 'İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı' (2004) 1 Uluslararası İlişkiler Dergisi 1, 2, 4.

⁵³ von Elbe (n 51) 667; James Turner Johnson, 'Just War, As It Was and Is' [2005] First Things: A Monthly Journal of Religion & Public Life 14, 14.

⁵⁴ Crawford (n 51) 6.

⁵⁵ David Luban, 'Just War and Human Rights' (1980) 9 Philosophy & Public Affairs 160, 163.

⁵⁶ ibid 162.

tedir.⁵⁷ Bu kurallar kapsamında hangi savaşın adil ve haklı olacağı ile savaştaki hangi davranışların adil ve haklı olacağına dair ilkeler belirlenmektedir. *Jus ad bellum* temel olarak doğru otorite (*right authority*), haklı sebep (*just cause*), doğru niyet (*right intention*), son çare (*last resort*), orantılılık (*proportionality*), makul umut (*reasonable hope*), göreceli adalet (*relative justice*), açık deklarasyon (*open declaration*) ilkeleri ve koşullarıyla sınırlandırılmaktadır. Bu ilke ve koşullar, haklı bir savaşı başlatmanın öncülleridir.⁵⁸ Tüm ilkeler değerlendirildiğinde *jus ad bellum*, son çare olarak başvurulması gereken ve ölçülü müdahale içeren, haklı bir sebebe ve niyete dayalı ve son olarak da doğru aktör tarafından açıkça ilan edilen savaşı ifade etmektedir. *Jus in bello* ise iki ana ilke ve kural ile açıklanmaktadır: sivillere ayrımcılık (*discrimination*) ve orantılılık (*proportionality*).⁵⁹ Bu durum her ne kadar savaşın kurallaştırılması olsa da uluslararası hukuk-uluslararası barış ilişkisiyle çelişmemektedir. Nitekim bu kurallar, savaşın ortaya çıkışını kesin koşullara bağlamakta böylelikle çatışmaları azaltıcı etki yaratmaları beklenmektedir. Bu kapsamda oluşturulan barış hukuku, MC Misakı ve Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'ndan önce 19. ve 20. yüzyılın başlarında “kuvvet kullanma yasağı” (*the prohibition of the use of force*) olarak kendine uluslararası hukukta yer bulmuştur.⁶⁰ 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başında düzenlenen Lahey Konferansları (1899, 1907) *jus in bello* kurallarına odaklanarak devletlerin güç kullanım yöntemlerini sınırlandıran ilk çabalarıdır.⁶¹ Bununla birlikte Lahey Konferansları silahların kontrolüne ilişkin hükümler de içermektedir.⁶² Ancak bu düzenlemeler, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını engellemeye veya vahşetini azaltmaya yetmemiştir.⁶³ Kellogg-Briand Paktı, 1928 yılında savaşın başlatılmasını yasaklayan ve kanunsuz sayan ilk düzenlemedir.⁶⁴ Bu Pakt, meşru müdafaa hariç her türlü savaş fiilini ve savaşı bir politika aracı olarak kullanmayı kınamaktadır.⁶⁵ 1928 öncesinde

⁵⁷ Şahin Eray Kırdım, Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale Doktrini ve Birleşmiş Milletlerde Paylaşımın Yetki Mekanizması (*Yetkin Yayınları* 2021) 30.

⁵⁸ Fixdal and Smith (n 52) 286.

⁵⁹ ibid.

⁶⁰ Cecilia Marcela Bailliet and Kjetil Mujezinovic Larsen, *Promoting Peace Through International Law* (OUP Oxford 2015) 5.

⁶¹ Şahin Eray Kırdım, ‘A Dichotomous Practice of International Relations: Theory Behind Humanitarian Intervention Until World War II’ (2017) 61 Akademik Bakış Dergisi 26, 28.

⁶² Detlev F Vagts, ‘The Hague Conventions and Arms Control’ (2000) 94 The American Journal of International Law 31.

⁶³ Kırdım, ‘A Dichotomous Practice of International Relations: Theory Behind Humanitarian Intervention Until World War II’ (n 63) 28.

⁶⁴ ibid 29; Waldo Chamberlin, ‘Origins of the Kellogg-Briand Pact’ (1952) 15 The Historian 77, 80.

⁶⁵ Luban (n 57) 161.

ilan edilen MC Misakı ise savaşı kesin bir dille yasaklamak yerine *erteleyen* bir düzenleme olmuştur.⁶⁶ Misak'ın 12. maddesine göre, “[c]emiyet'in bütün üyeleri, aralarında ilişkilerin kesilmesine varabilecek nitelikte bir anlaşmazlık çıkarsa, bu anlaşmazlığı ya hakemliğe, adli çözüme ya da Konsey'in incelemesine sunmayı kabul etmektedirler. Cemiyet üyeleri, hakemlerin kararından, adli karardan ya da Konsey'in raporundan sonra üç aylık bir süre geçinceye kadar, hiçbir durumda savaşa başvurmamayı da kabul ederler.”⁶⁷ Buna göre üye devletler arasında söz konusu bir anlaşmazlık durumunda, öncelikle barışçıl yollarla çözüm için ilgili yollara başvuru yapılacak, bu başvurular neticesindeki karardan sonra üç ay içerisinde ise savaşa başvurulmayacaktır.

*Kesin bir dille kuvvet kullanımını yasaklayan düzenleme ise BM Şartı*⁶⁸ ile ortaya çıkmıştır. Şart'ın 2'nci maddesinin 4'üncü fıkrası uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanımını ve kuvvet kullanımında bulunma tehdidini kesin bir dille -birkaç istisna haricinde- yasaklamaktadır.⁶⁹ Bu hükme göre, “[t]üm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidini ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.”¹² Bu hükmün istisnası ise 51'inci maddede ifade edilmiştir. İlgili maddeye göre “[b]u antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin bir silahlı saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez.”¹³ Dolayısıyla kuvvet kullanımı ve kuvvet kullanma tehdidi, meşru müdafaa dışında BM Şartı tarafından kesin bir dille yasaklanmıştır.

BM Sistemi olarak adlandırılan 1945 sonrası dönemde uluslararası silahlı çatışmaların ve işgallerin sayısında yaşanan düşüş, uluslararası hukukun uluslararası barışa yönelik katkısına dayanak olarak gösterilmektedir.¹⁴ Gerçekten de 1945 sonrası dönem dünya üzerinde uluslararası silahlı çatışmalar bağlamında en çatışmasız dönem olarak kabul edilebilir. Henüz bir dünya savaşının daha yaşanmamış olması ve 1989'da sona eren Soğuk Savaş'ın sıcak çatış-

⁶⁶ League of Nations, *Covenant of the League of Nations*, 28 Nisan 1919, <https://www.refworld.org/docid/3dd8b9854.html> [Erişim Tarihi: 2 Eylül 2022]

⁶⁷ Leroy Bennett and James Oliver, *Uluslararası Örgütler: İlkeler ve Meseleler* (Nasuh Uslu çev., 1. bs, BB101 Yayınları 2015)532.

⁶⁸ United Nations, *Charter of the United Nations*, 24 Ekim 1945, 1 UNTS XVI, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3930.html> Erişim: 2 Eylül 2022

⁶⁹ Nico Schrijver, 'The Ban on the Use of Force in the UN Charter' in Marc Weller (ed), *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law* (Oxford University Press 2015); Şahin Eray Kırdım, 'Pandemilerle Mücadele İçin Uluslararası Hukukta "Cebri Yardım"' (2020) 10 Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi 760, 774.

maya dönüşmemiş olması bu iddiaya en temel örnekler olarak kullanılmaktadır. Liberal argümandan çizilen bu tablo, teori ile pratik arasında uyumlu bir gerçeklik sunmaktadır. Uluslararası hukukun varlığı, Kantçı ve Wilsoncu liberaller tarafından uluslararası barışa duyulan ihtiyacın sağlanmasıyla açıklanmıştır. 1945 sonrası dünya düzeni ise liberaller tarafından bu olguyu açıklamak için kullanılmaktadır. Barış anlaşmaları ve savaşı düzenleyici/yasaklayıcı uygulamalarla uluslararası ilişkilerde yer alan ve bu amaçlara hizmet eden uluslararası hukuk, liberalizme göre uluslararası barışın sağlanmasında en önemli silahtır.

Ancak uluslararası hukukun neden var olduğu sorusuna ilişkin tek yanıt liberal Uİ teorisinden verilemez. Buraya kadar anlatılan olumlu tablonun tam aksini iddia eden Uİ teorisi, kimilerine göre sözde,⁷⁰ kimilerine göre ise bir gerçeklik⁷¹ ve ilk büyük tartışmada liberalizmin karşısında konumlanmış olan realist düşüncedir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde realizmin temel unsurları, uluslararası hukuka bakışı ve uluslararası hukukun varlığına dair iddiaları ile devlet örnekleri tartışılacaktır.

2. Realist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Uluslararası Hukuk Bir Güç Oyunudur

Schuman'a göre⁷² uluslararası hukuk ve tarih alanları Uİ'de gereksiz bir ağırlık oluşturmaktadır ve bu alanlardan ziyade Siyaset Bilimi temeline oturtulmalıdır.⁷³ 1939 yılında Carr tarafından yazılan *The Twenty Years' Crisis: 1919-1939* kitabı realist Uİ teorisinin tartışıldığı temel kitap olarak referans alınmaktadır.⁷⁴ Buna göre Carr, liberalizmdeki *olması gerekenin tartışıldığı düşünceye ütopyacılık* gerekçesiyle karşı çıkarak Machiavelli'deki realist düşünceye döner ve olması gerekenin değil *olanın* incelenmesi gerektiğini iddia ederek güç ve çıkar temelli realist Uİ teorisini kurgular.⁷⁵ Her ne kadar önceki bölümde bir Uİ teorisi olarak liberalizmin tarihsel ve felsefi kökenlerinin çok eskiye dayandığını ileri sürsek de, benzer bir iddia realist teori, *realpolitik*, için de bulunmaktadır.⁷⁶ Buna göre realist teori felsefi temellerini Antik Yunan'daki

⁷⁰ Smith (n 16).

⁷¹ *Atila Eralp and others*, Devlet, sistem ve kimlik: uluslararası ilişkilerde temel yaklaşımlar (16th edn, İletişim Yayınları 2019).

⁷² Frederick L Schuman, *International Politics* (1941).

⁷³ Eralp (n 18) 69.

⁷⁴ *EH Carr, The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: Reissued with a New Preface from Michael Cox* (Springer 2016).

⁷⁵ Eralp (n 18) 71.

⁷⁶ Jack Donnelly, 'Realism' in Scott Burchill and others (eds), *Theories of International Relations* (3rd edn, Palgrave Macmillan 2005).

Thucydides'ten,⁷⁷ Hobbes'tan⁷⁸ ve Machiavelli'den⁷⁹ almaktadır.

Bu felsefi temelleri haiz olmakla birlikte realist Uİ teorisi, özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası örgütlerin ve hukukun, özellikle de MC'nin, liberallerin iddia ettiği gibi İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışını engelleyemediği ve bu bağlamda uluslararası barış ütopyasının geçerli olmadığını zira Uİ'nin anarşik, güç odaklı ve çıkar merkezli olduğunu ileri sürer. Morgenthau, bu kapsamda realizmin temel ilkelerini belirlerken Hobbes'tan etkilenmiş ve insan doğasının kötülüğüne vurgu yapmıştır.⁸⁰ Buna göre "Morgenthau ve realistler insanı özde bencil ve çıkarıcı olarak nitelendirmektedirler".⁸¹ Morgenthau bu açıdan Uİ'yi ulusal çıkar ve uluslararası güç üzerinden açıklamaktadır. Güç, Morgenthau için temel unsur olmakta ve "ulusların ancak güçleri ile uyumlu ulusal çıkarları savunabilecekleri" ileri sürülmektedir.⁸²

Realistler, genel olarak Uİ'nin mücadele ve rekabet üzerine kurulduğunu kabul etmektedirler.⁸³ İkinci bir ön kabul olarak ise realistlere göre uluslararası sistem anarşiktir.⁸⁴ Bu anarşi, düzene karşı çıkmak anlamındaki politik anarşiden ayrılarak, hiyerarşinin olmadığı ve bir hegemon gücün iktidarı altında bulunmayan ortamı ifade eder. Böylece uluslararası ilişkiler evreninde nihai karar alıcı ve kararlarıyla bağlayıcı olan, egemen devletler üzerinde konumlanmış merkezi bir iktidar bulunmamaktadır.⁸⁵ Bunu realist teorinin merkezine yerleştiren isim Thomas Hobbes olmuştur.⁸⁶ Üçüncü olarak, realistlere göre Uİ'nin ve uluslararası sistemin temel aktörü devletlerdir. Bu bağlamda realizm, devlet-merkezli bir teori olarak nitelendirilmektedir. Dördüncü olarak, devlet-merkezli bu sistemde devletlerin temel amacı, realistlere göre, hayatta kalmak yani bekadır.⁸⁷ Beşinci ve son olarak ise devletin temel amacı olan bekaya ulaşmaktaki asıl araç güçtür.⁸⁸ Böylece bu beş önermeden yola çıkarak realizm şu şekilde özetlenebilir: Mücadeleci, anarşik bir düzeni iddia eden,

⁷⁷ Thucydides, *The Peloponnesian War* (OUP Oxford 2009).

⁷⁸ Thomas Hobbes, *Leviathan* (CreateSpace Independent Publishing Platform 2011).

⁷⁹ Niccolo Machiavelli, *The Prince* (Penguin Publishing Group 2003).

⁸⁰ Eralp (n 18) 73.

⁸¹ ibid.

⁸² ibid 74.

⁸³ Ersoy (n 9) 167.

⁸⁴ Donnelly (n 81) 31.

⁸⁵ Ersoy (n 9) 193.

⁸⁶ ibid 167; Hobbes (n 83).

⁸⁷ Ersoy (n 9) 169; Sandra Antunes and Isabel Camisao, 'Realism' in Stephen McGlinchey, Rosie Walters and Christian Scheinpluf (eds), *International Relations Theory* (E-International Relations Publishing 2017) 15.

⁸⁸ Ersoy (n 9) 170.

devlet-merkezli, beka odaklı ve gücü önceleyen bir uluslararası sistem. Bu yapıda realistlere göre iç politika ile uluslararası politika arasında bir ayırım yapılmamalıdır.⁸⁹

Realizm ile uluslararası hukuk arasındaki ilişki ise ulusal çıkarlar ve güç üzerinden kurulmalıdır. Realizm, uluslararası sistemi anarşik, güç odaklı ve ulusal çıkar merkezli kaotik bir yapı olarak tanımlamaktadır. Buna göre uluslararası sistemde egemen devletler dışında hiçbir üstün otorite bulunamayacaktır. Bu durum ise liberal teorinin argümanlarıyla tamamen çelişen şekilde uluslararası hukukun üstün bir düzenleyici güç olarak ortaya çıkamayacağını ileri sürmektedir. Nitekim uluslararası hukuk ve örgütler, egemen devletin egemenlik alanına müdahale edemeyecek ve onun üzerinde hiyerarşik bir otorite olarak bulunamayacaktır. Devletler, uluslararası ortamda sorunlarını “kendine yardım” (*self-help*) ilkesi doğrultusunda çözecektir ve sorunların çözümü, uyum ve iş birliği gibi liberal değerler üzerinden değil, güç merkezli realist bakış açısı üzerinden bulunacaktır.

Devlet uygulamalarına bakıldığında da uluslararası hukukun güç ile olan ilişkisi açığa çıkmaktadır. Liberalizmin çizdiği *ütopyik* tabloda tüm devletler uluslararası hukuk ve örgütlere saygı gösterip hiyerarşik yapılanmayı kabul ederlerken, realist bakış açısında uluslararası hukuk güçlü devletlerin zaman zaman aksine hareket edebildiği ve yaptırımlardan kaçınmadığı veya bu yaptırımları tanımadığı bir ortam oluşturmaktadır. Bunun en belirgin örneği Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin uygulamalarında görülmektedir. Amerikan dış politikasının temel özelliklerinden birisi de uluslararası hukuk ve örgütlerin gerekli şartlar oluştuğunda dikkate alınmamasıdır.⁹⁰ Nitekim Irak ve Afganistan müdahaleleri ile Trump dönemi dış politikası bu gerçekliğin kristalleştiği olaylar olmuştur.⁹¹ Ayrıca BM Güvenlik Konseyi’nin daimi veto yetkisine sahip 5 büyük devleti (ABD, Rusya, Çin, Fransa, Birleşik Krallık) de veto yetkisini kullanırken ilgili meseleyi bağımsız düşünmek yerine dost ve dost olmayan ülke ayırımına bakarak kullanmaktadırlar.⁹²

⁸⁹ Richard Ned Lebow, ‘Classical Realism’ in Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith (eds), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (3rd edn, Oxford University Press 2013) 60.

⁹⁰ Atahan Demirkol, ‘Understanding American Strategic Culture and Foreign Policy Through Robert Kagan: A Review’ (2021) 4 *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi* 1.

⁹¹ Şahin Eray Kırdım, ‘Uluslararası Hukuk Savaş Halinde: Trump Yönetiminin Uluslararası Hukuk Yaklaşımı Üzerine Bir İnceleme’ (2021) 12 *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 148. Her ne kadar Afganistan müdahalesi için BM Güvenlik Konseyi tarafından 42. Madde kapsamında karar çıkartılmış olsa ve Irak için de “önleyici meşru müdafaa” kavramı geliştirilmiş olsa da uluslararası hukukun ciddiyetle dikkate alınmadığı göstermektedir. Uluslararası hukuk bu uygulamalarda yok sayılmamış, ancak bir anlamda eğilip-bükülerek ilgili devletler için elverişli bir şekilde getirilmiştir.

⁹² Atahan Demirkol ve Şahin Eray Kırdım, ‘Marksizm ve Uluslararası Hukuk: Teori Mi

Güç, uluslararası hukuka yönelik ülkelerin duruşunu etkileyen temel unsurdur zira askeri kapasitesi ve ekonomik göstergeleri güçlü olan bir ülkenin uluslararası hukuku yok sayabileceği ve yeri geldiğinde sorunların çözümü için diğer devletlerle iş birliğine yanaşmayacağı düşünülmelidir.⁹³ Bu örnek kapsamında ABD, geçtiğimiz yıllarda birçok önemli uluslararası hukuk metnini imzalamamak veya geri çekilmekle bilinmektedir.⁹⁴ ABD bu bağlamda uluslararası hukuk konusunda her zaman çekimser kalmıştır.⁹⁵ Robert Kagan'a göre de özellikle Kosova savaşında ABD'nin baskın tavrı, uluslararası diplomasiyi kontrol altında tuttuğunu göstermiştir.⁹⁶ Bir diğer taraftan Fabbrini'ye göre ise ABD'nin uluslararası hukukta ve örgütlerdeki tek taraflılık algısı özellikle George W. Bush'un ikinci döneminde gözler önüne serilmiştir. Bu açıdan Bush'un savunduğu yeni muhafazakarlık ile tek taraflılık arasında kesin bir ilişki kurulmaktadır.⁹⁷ Zira ABD, uluslararası hukuku bir iş birliği fırsatından ziyade uluslararası sistemde engeller yaratan bir olgu olarak değerlendirmiştir.⁹⁸ ABD'nin Irak Operasyonları sırasında uluslararası bir onay ve yetkilendirme beklememesi,⁹⁹ sözleşmelerden çekilmesi ve uluslararası örgütleri hedef alması¹⁰⁰ realizmin uluslararası hukuka ve örgütlere bakışına en açıklayıcı örneklerdir.

Kısaca değerlendirildiğinde realizm için uluslararası hukuk neden vardır sorusunun yanıtı ancak ve ancak devletlerin ulusal çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde bir uluslararası hukuk anlayışının var olabileceği şeklinde olacaktır. Bir diğer ifadeyle uluslararası hukuk, güçlü devletlerin amaçlarına hizmet etmek için vardır. Bunu yaparken uluslararası hukuk, kanaatimizce ya güçlü devletlerin haksız eylemlerini meşrulaştırmak için kullanılacak ya da tamamen iti-

---

Eleştiri Mi?' (2021) 2021 Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 417, 444.

⁹³ Demirkol, 'Understanding American Strategic Culture and Foreign Policy Through Robert Kagan' (n 93) 10.

⁹⁴ ibid.

⁹⁵ *D Malone and Y Khong*, *Unilateralism and U.S. Foreign Policy: International Perspectives* (Lynne Rienner Publishers 2003) 5.

⁹⁶ *Robert Kagan*, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order* (Vintage Books 2004) 47.

⁹⁷ Sergio Fabbrini, 'US Unilateralism and American Conservative Nationalism', *The United States Contested: American Unilateralism and European Discontent* (Routledge 2006) 3 <<https://www.taylorfrancis.com/books/united-states-contested-sergio-fabbrini/10.4324/9780203965085>> Erişim 12 Ocak 2021.

⁹⁸ Tom Sauer, 'American Unilateralism' (2002) 33 *Security Dialogue* 114, 116.

⁹⁹ Demirkol, 'Understanding American Strategic Culture and Foreign Policy Through Robert Kagan' (n 93) 12.

¹⁰⁰ Kırdım, 'Uluslararası Hukuk Savaş Halinde: Trump Yönetiminin Uluslararası Hukuk Yaklaşımı Üzerine Bir İnceleme' (n 96).

barsızlaştırılarak tek taraflı uluslararası hukuk ihlalleri yapılacak ve meselenin üzeri kapatılacaktır. ABD'nin uluslararası örgütleri finansal hamlelerle tehdit etmesi, uluslararası sözleşmelerden özellikle Trump döneminde tek taraflı olarak çekilmesi ve Bush yönetimi altında Irak ve Afganistan operasyonlarında herhangi bir uluslararası hukuk meşruiyeti ve onayı aramaması bunun açık örnekleridir. Tam olarak bir realist uygulama perspektifi sunan ABD örneği, uluslararası hukukun ancak ve ancak ulusal çıkarlarla çelişmediği ve ona hizmet ettiği ölçüde meşru olacağını iddia etmektedir.

3. Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları (TWAIL): Uluslararası Hukuk Ayrıcalıklarının Düzenidir

Bu bölüme kadarki kısımda çalışma, liberal ve realist perspektiften uluslararası hukukun neden var olduğu sorusuna cevap aramaya çalışmıştır. Liberal perspektifte uluslararası hukuk barışın sağlayıcısı olarak kurgulanırken, realist bakış açısında ise ulusal çıkarlara hizmet eden ve etmediği sürece de bir engel olarak görülen bir yapıyı ifade etmektedir. Bu bölümde incelenecek Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünyacı Yaklaşımlar (TWAIL) ise, uluslararası hukukun temel olarak nasıl Batı (Avrupa) merkezli kurgulandığını ve onların amacına hizmet ettiğini irdelenecektir. Bu bağlamda hem liberal hem de realist teoriye bir yanıt ve karşı duruş sunan TWAIL'in öncelikle temel argümanları açıklanacak sonrasında uluslararası hukuka bakışı ve devlet örnekleri tartışılacaktır.

TWAIL, Kırdım'a göre "uluslararası hukuk tarihinin yeniden okunması ve sömürgeleştirme uygulamalarının meşrulaştırılması ve yeniden üretilmesindeki rolü üzerine" odaklanmıştır.¹⁰¹ 1955 Bandung Konferansı ile veya 1996 Harvard Hukuk Fakültesi'nde düzenlenen toplantılarla kurulduğuna dair görüşler olan TWAIL,¹⁰² temelde üç ilişkili konuyu kendine görev edinmiştir: i) Avrupalı olmayanları Avrupalılar karşısında tahakküm altına sokan uluslararası hukuk normlarının ırkçı hiyerarşisi, ii) uluslararası yönetim için alternatif bir yasal düzen oluşturmak, iii) Üçüncü Dünya'nın gelişmemişliğini ortadan kaldırmak.¹⁰³ Bir diğer taraftan TWAIL, kurulu ve inşa edilmiş bir yapıyı meydana getirmemektedir,¹⁰⁴ dolayısıyla doğal bir okuldur. TWAIL böylelikle, uluslararası hukuka yönelik hem bir teori hem de metodoloji oluşturmaktadır.¹⁰⁵ Bunu

¹⁰¹ Kırdım, 'TWAIL'i Anlamak' (n 13) 133.

¹⁰² James Thuo Gathii, 'TWAIL: A Brief History of Its Origins, Its Decentralized Network, and a Tentative Bibliography' (2011) 3 Trade, Law and Development 26, 28; Makau Mutua, 'What Is TWAIL?' (2000) 94 Proceedings of the ASIL Annual Meeting 31.

¹⁰³ Mutua (n 107) 31.

¹⁰⁴ Antony Anghie, 'TWAIL: Past and Future' (2008) 10 International Community Law Review 479, 480.

¹⁰⁵ Obiora Chinedu Okafor, 'Critical Third World Approaches to International Law (TWAIL): Theory, Methodology, or Both?' (2008) 10 International Community Law Review 371, 377.

yaparken de TWAIL akademisyenleri (*TWAILers*) Üçüncü Dünya vatandaşları ile uluslararası hukuk ve onun araçları arasındaki ilişkiye odaklanmaktadırlar.¹⁰⁶ “*TWAIL* akademisyenleri, imparatorluk siyasetine olan karşıtlıklarında birleşmektedirler.”¹⁰⁷ Buradan anlaşılması gereken, *TWAILers*’in emperyal bir hukuk düzenine karşı çıktıkları ve bunu da en çok uluslararası hukuk alanında gözlemledikleridir. Akılda tutulması gereken önemli bir gerçeklik ise, TWAIL’in uluslararası hukukun bizatihi varlığına karşı olmadığıdır. TWAIL, daha adil ve eşitlikçi bir uluslararası hukuk düzenini ve Üçüncü Dünya’nın da dahil edildiği bir uluslararası hukuk sistemini savunmaktadır.¹⁰⁸

Kırdım’ın sınıflandırmasına göre TWAIL’in sekiz ana teması bulunmaktadır: i) uluslararası hukukun Avrupa merkezçiliği, ii) uluslararası hukukun sömürgeciliği meşrulaştırma aracı olması, iii) medenileştirme misyonu, iv) uluslararası hukuk ve ötekileştirme, v) egemenlik konseptinin sömürgeci emeller için kullanımı, vi) uluslararası hukukun eşitsiz ve adil olmayan düzenin destekçisi oluşu, vii) uluslararası hukukun evrensellik iddiası ve, viii) odak noktasının günlük yaşamlar olması.¹⁰⁹ Bu itibarla TWAIL, temel olarak uluslararası hukukun Üçüncü Dünya’yı yok saydığını ve ötekileştirme ve tahakküm aracı olarak Birinci Dünya tarafından kurgulandığını ileri sürmektedir. Bunu ileri sürerken de TWAIL, uluslararası hukuka ilişkin bazı uygulamaları gündeme getirmektedir.

Önceki bölümde anlatılan realist bakışa göre uluslararası hukuk yalnızca ulusal çıkarlara hizmet etmek için vardır. Bu doğrultuda TWAIL’in anlatısı da realizmin bir eleştirisini oluşturmaktadır. Uluslararası hukuk, özellikle Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi’nin daimî üyelerine verilen veto hakkı, insan hakları gibi evrensel olduğu iddia edilen hukuk normlarının batı merkezli oluşu ve örf ve âdet hukukunun oluşumunda Üçüncü Dünya ülkelerinin devlet uygulamaları ve *opinio juris*’inin dikkate alınmadığı dikkate alında TWAIL açısından eleştirel yaklaşılacak bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim TWAIL akademisyenleri de uluslararası örf ve âdet hukukunun belirlenmesinde temel alınacak devlet uygulamaları konusunda Birinci Dünya’nın Üçüncü Dünya’ya aşikâr üstünlüğünü vurgulamaktadırlar.¹¹⁰

Mutua’ya göre, insanların medenileştirilmesinde en güçlü silah olarak kullanılan uluslararası hukuk, insan haklarının bir haçlı savaşı gibi kurgulan-

¹⁰⁶ Pooja Parmar, ‘TWAIL: An Epistemological Inquiry’ (2008) 10 International Community Law Review 363, 365.

¹⁰⁷ BS Chimni, ‘The World of TWAIL: Introduction to the Special Issue’ (2011) 3 Trade, Law and Development 14, 17.

¹⁰⁸ Kırdım, ‘TWAIL’i Anlamak’ (n 13).

¹⁰⁹ ibid.

¹¹⁰ Kırdım ve Demirkol (n 4) 423.

masına da araç olmuştur.¹¹¹ İnsan haklarına ilişkin temel belge olarak kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB), Shah tarafından özgürlük ve hak kavramlarını sadece batılı bir anlayışla tanımladığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.¹¹² Zira Mutua da uluslararası insan hakları hukukunun Avrupa merkezci olduğunu ve bu düşüncenin yaygınlaştırılması üzerine kurgulandığını ileri sürmektedir.¹¹³ Benzer bir argüman Zabunoğlu ve Sönmez tarafından da geliştirilmiştir.¹¹⁴ Böylece devlet uygulamalarına bakıldığında uluslararası hukuk, Birinci Dünya'nın Üçüncü Dünya üzerine üstünlüğünü kutsayan bir yapıda ortaya çıkmaktadır. BM Güvenlik Konseyi, uluslararası insan hakları hukuku ve evrensel olduğu iddia edilen Avrupa merkezli hukuk kuralları ile batı, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde hegemonyasını kurmaktadır. Daha katılımcı ve eşitlikçi bir uluslararası hukuk düzeni getirilmedikçe ve evrensel olduğu iddia edilen uluslararası normlarda Üçüncü Dünya halklarının temsili sağlanmadıkça, uluslararası hukuk ancak Birinci Dünya devletlerine hizmet etmek ve onların uluslararası eylemlerini meşrulaştırmak için var olacaktır. TWAIL, uluslararası hukukun varlık sebebini bu bakış açısından irdelemektedir.

Örnek bir ülke eylemi olarak söylemlerinde Üçüncü Dünyacı olan ancak hareket ettiği uluslararası hukuk normlarında Birinci Dünyacı ve Avrupa merkezci davranan Türkiye alınabilir. Kırdım ve Demirkol'a göre Türkiye, dış politikada yürüttüğü "Dünya Beş'ten Büyüktür" söylemini uluslararası hukukun bir dalı olan göç hukukunda sürdürmemiştir.¹¹⁵ Suriyeli mülteci koruma krizi¹¹⁶ sırasında Türkiye, 2011 ve ilk yıllarda takındığı liberal göç politikasını AB tarafından vize serbestisi ve finansal yardım karşılığında teklif edilen Geri Kabul Anlaşması (GKA)'nın imzalanması sonucunda terk etmiştir. Böylece Türkiye, kendi ulusal çıkarları uğruna batı merkezli uluslararası hukuk uygulamalarının bir eklentisi olarak hareket etmiş, göç politikasını Avrupa merkezci bir noktaya taşıyarak Üçüncü Dünya ülkeleri karşısında bulunduğu köprü

¹¹¹ Mutua (n 107) 36.

¹¹² Jeena Shah, 'UDHR: Our North Star for Global Social Justice or an Imperial and Settler-Colonial Tool to Limit Our Conception of Freedom' (2018) 31 Pace International Law Review 569, 569.

¹¹³ Makau Mutua, 'Critical Race Theory and International Law: The View of an Insider-Outsider' (2000) 45 Villanova Law Review 841, 850.

¹¹⁴ Hamdi Gökçe Zabunoğlu ve Esmâ Yağmur Sönmez, 'Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Üçüncü Dünya Yaklaşımları' (2021) 12 İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 258.

¹¹⁵ Şahin Eray Kırdım and Atahan Demirkol, 'Türk Göç Hukukunu TWAIL Üzerinden Değerlendirmek: Dünya Beş'ten Ne Kadar Büyük?' (2021) 18 Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1577.

¹¹⁶ Başak Kale, 'The Limits of an International Burden-Sharing Approach: The Syrian Refugee Protection Crisis and Its Consequences on Turkey's Refugee Policy' (2017) 22 PERCEPTIONS: Journal of International Affairs 55.

pozisyonunu yikmiştir. Uluslararası hukukun bir alt dalı olan uluslararası göç hukuku, Chimni tarafından da mültecilik konusu ekseninde yoğun eleştiriye tabi tutulmuştur.¹¹⁷ Uluslararası göç hukuku da batı merkezci oluşuyla birlikte Birinci Dünya'nın göç olgusunu Üçüncü Dünya aleyhine kurgulamasına sahne olmuştur. Nitekim AB tarafından uygulanan uluslararası göç politikaları, Kale Avrupası'nın (*Fortress Europe*) oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Bu kale içerisinde AB, yabancıları mümkün olduğunca dışarıda tutmayı ve kendini homojen bir topluluk olarak muhafaza etmeyi amaçlamıştır. Chimni tarafından eleştirilen bu tutum, küreselleşen dünyada mal ve hizmetler ile sermayenin dolaşımı artarken, insanların fiziki dolaşım hızının aynı oranda artmamasına işaret etmektedir.¹¹⁸ Nitekim bu durum, Jünemann, Fromm ve Scherer'e göre anakronik kalmaktadır.¹¹⁹

Netice olarak TWAIL, uluslararası hukuku Üçüncü Dünya aleyhine ve Birinci Dünya'nın hükmü altında bir hegemonya aracı olarak görmektedir. Bu itibarla uluslararası hukuk neden vardır sorusuna yanıtı da basit bir şekilde Birinci Dünya'nın lehine kazançların sağlanması için olacaktır. Özellikle mülteci ve göç hukukunda örnekleri görülen uygulamalar ve insan hakları hukuku uygulamaları ile BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimî üyelerin veto hakkı bunu kristalleştiren uygulamalardır.

4. Değerlendirme: Hangi Uluslararası Hukuk? Kimin Uluslararası Hukuku?

Buraya kadar anlatıldığı haliyle uluslararası hukukun üç Uİ teorisi için ne anlama geldiğini ve işlevini aktarmaya çalıştık. Ancak bu çalışmanın özgün bir katkısı olarak bu üç Uİ teorisinin sonunda uluslararası hukukun ne olduğunu, kime hizmet ettiğini, neyi sağladığını ve ne için gerekli olduğunu kendi zaviyemizden tartışacağız.

Liberalizm açısından bakıldığında anlatılan uluslararası hukuk, oldukça iyimser bir tablo çizmektedir. Öyle ki uluslararası hukuk, uluslararası örgütler ve kurallar, kendilerine tabi olan devletler arasında bir denge kuracak, çatışma-

¹¹⁷ BS Chimni, 'The Geopolitics of Refugee Studies: A View from the South' (1998) 11 Journal of Refugee Studies 350; BS Chimni, 'Global Compact on Refugees: One Step Forward, Two Steps Back' (2019) 30 International Journal of Refugee Law 630; BS Chimni, 'The Birth of a "Discipline": From Refugee to Forced Migration Studies' (2009) 22 Journal of Refugee Studies 11; BS Chimni, 'Globalization, Humanitarianism and the Erosion of Refugee Protection' (2000) 13 Journal of Refugee Studies 243.

¹¹⁸ BS Chimni, 'Capitalism, Imperialism, and International Law in the Twenty-First Century' (2012) 14 Oregon Review of International Law 17, 31.

¹¹⁹ Annette Jünemann, Nicolas Fromm and Nikolas Scherer, 'The Kaleidoscope of Migration' in Annette Jünemann, Nikolas Scherer and Nicolas Fromm (eds), *Fortress Europe? Challenges and Failures of Migration and Asylum Policies* (Springer Fachmedien 2017) 1 <https://doi.org/10.1007/978-3-658-17011-0_1> Erişim 19 Aralık 2021.

ları önleyecek veya barışçıl yollarla çatışmaların çözümlenmesine vesile olacaklardır. Bu düşünce hiç şüphesiz ki heyecan vericidir. Zira barış, uluslararası ilişkiler evreninde bireylerin çoğunluğunun tereddüt etmeden talep edeceği bir olgudur. Ancak bugünkü uluslararası ilişkiler düzenine baktığımızda, liberalizmin ve onun uluslararası hukuk anlayışının geçerli ve işlevsel olduğunu söyleyebilir miyiz? Bu sorunun cevabını bir örnek üzerinden tartışmak yerinde olacaktır. Liberalizmin uluslararası hukuku, uluslararası sisteme entegre olmuş, kendisini *de facto* olmaktan öteye geçerek uluslararası kamuoyuna tanıtmış ve kabul ettirmiş ulusların hukukudur. Bu haliyle liberal uluslararası hukuk yaklaşımı, kapsayıcı olmamakta ve *de facto* toplumlar ile devletleri koruması ve uygulaması dışında bırakmaktadır. Demokrasi, cumhuriyet, karşılıklı bağımlılık ve ticaret ile şekillenen liberal uluslararası hukuk anlayışına göre devletler öncelikle tanınmış ve *de jure* olarak kabul edilmiş olmalıdırlar.

Ancak bu durumda *de facto* devletler ve sistemin dışına itilmiş ve “haydut devlet” (*rogue state*) olarak adlandırılan kategoriye dahil edilen uluslar hangi hukuktan faydalanacaklardır?¹²⁰ Haydut devlet, genel bir tanımla *hostis generis humani*, bir diğer ifadeyle tüm insanlığın düşmanı olan, devletleri ifade etmektedir.¹²¹ Genellikle ABD’de Clinton dönemine atfedilen “haydut devlet doktrini” ABD dış politikasının önemli bir unsuru olmuştur ve şaşırtıcı olmayacak şekilde Ortadoğu devletlerinin bir kısmı “haydut devlet” olarak sınıflandırılmıştır.¹²² Haydut olduğu iddia edilen bu devletler tüm liberal uluslararası hukuk ve örgütler unsurları kullanılarak uluslararası sistemden her fırsatta dışlanmıştı. Şüphesiz ki *jus cogens* olduğu kabul edilen normları ve kuralları ihlal eden devletleri tüm insanlığın düşmanı olarak tanımlamak vicdani olacaktır. Ancak, örneğin işkence yasağını Guantanamo’da ulusal çıkar ve ulusal güvenlik tehdidi gerekçeleriyle üstü kapalı olarak ihlal etmiş olduğu iddia edilen ABD’nin,¹²³ Birinci Dünya Ülkeleri tarafından “haydut devlet” şeklinde tanımlan(a)madı-

¹²⁰ Roele’in aktarımına göre İran, Irak, Libya ve Kuzey Kore Kitleli Silahlarım bulundurmaları iddiaları, terör desteği ve insan hakları ihlalleri iddiaları karşısında “haydut devlet” olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Isobel Roele, ‘We Have Not Seen the Last of the Rogue State’ (2012) 13 German Law Journal 560, 560.

¹²¹ Wouter G Werner, ‘From Justus Hostis to Rogue State the Concept of the Enemy in International Legal Thinking’ (2004) 17 International Journal for the Semiotics of Law 155, 165.

¹²² Yahia H Zoubir, ‘Libya in US Foreign Policy: From Rogue State to Good Fellow?’ (2002) 23 Third World Quarterly 31, 33-34.

¹²³ Maran’ın aktarımına göre Yale Law School dekanı Harold Hungju Koh, bir röportajında “Guantanamo’nun işkenceyi artırıp artırmadığına ilişkin sorusuna kaçamak bir şekilde “kapatılmalıdır” şeklinde yanıt vermiştir. Rita Maran, ‘Detention and Torture in Guantanamo’ (2006) 33 Social Justice 151; Ayrıca Guantanamo ve işkence yasağı iddiaları hakkında detaylı bir çalışma için bkz. Stephen Soldz, ‘Healers or Interrogators: Psychology and the United States Torture Regime’ (2008) 18 Psychoanalytic Dialogues 592.

ğını da akılda tutmak gerekir. Bu bağlamda bakıldığında “haydut devlet” tanımlaması, Kopenhag Okulu’nun ileri sürdüğü “güvenikleştirme” (*securitization*) kavramına uyum sağlamaktadır. Tıpkı göçün AB’de terör kaynağı olması iddiaları üzerinden güvenikleştirilmesinin bir ampirik kanıtı bulunmaması gibi,¹²⁴ haydut devlet tanımlaması yaparken kullanılan “iddialar” (*acquisition*) da bir meselenin güçlü bir politik aktör tarafından hayati bir tehdit olarak kamuoyuna sunulmasını ve sonunda olağandışı önlemler alınması sonucunu doğurmaktadır.¹²⁵ Bu haliyle haydut devlet tanımı, bir güvenikleştirme unsurunu da içermektedir. Dolayısıyla liberal uluslararası hukuk anlayışı, uluslararası hukuk ve örgütlerin kötüye kullanımı sonucunda ancak ve ancak sisteme entegre edilmiş devletlerin hukuku olabilecektir. Böyle bir yapıda herhangi bir devleti “güvenikleştirerek” tehdit halinde lanse etme sonucunda uluslararası örgütler ve hukuk sisteminden dışlamak, haydut devlet etiketi üzerinden mümkün olacaktır. Dolayısıyla liberal Uİ teorisine göre uluslararası hukuk, ancak güçlü devletlerin oluşturduğu uluslararası sisteme entegre olabilmiş toplumların ve devletlerin hukuku olacaktır.

Realizm ve uluslararası hukuk tartışması ise çok daha açık bir güç oyunu üzerinden yorumlanabilir. Realizm, uluslararası hukukun Uİ alanındaki ağırlığını eleştirerek konuya giriş yapmaktadır.¹²⁶ Tabiatı gereği mücadeleyi merkezine alan, anarşik yani bir üst otoritenin bağlayıcı ve karar alıcı olarak bulunmadığı, devlet merkezli ve beka odaklı, gücü temel araç olarak gören realizmden¹²⁷ uluslararası hukuka liberalizmde olduğu kadar olumlu bir tablo çizmesini beklemek hayal kırıklığına yol açacaktır. Önceki bölümlerde anlatıldığı üzere realist Uİ teorisi, liberalizmin *ütöpic* iyimserliğine karşı *realpolitik* bir kötümserlik içerisindedir. Bu kötümserlik, şüphesiz ki Thomas Hobbes’un *Leviathan* eserinde dile getirdiği ve doğa durumunda bulunduğunu iddia ettiği korku, ölüm tehdidi ve karamsarlık duygularından ileri gelmektedir.¹²⁸ İnsanın insanın kurdu olduğunu (*homo homini lupus*), bir diğer ifadeyle bir şekilde insanların birbirlerine zarar verme eğiliminde olduğunu ifade eden Hobbes için rekabet ve çatışma temel iki kavramdır.¹²⁹ Buraya kadar yapılan vurgu, rekabet,

¹²⁴ Atahan Demirkol, ‘An Empirical Analysis of Securitization Discourse in the European Union’ (2022) 19 Migration Letters 273.

¹²⁵ Ole Wsver, ‘Securitization and Desecuritization’ in Ronnie D Lipschutz (ed), *On security*, vol New directions in world politics (Columbia University Press 1995) <<https://contentstore.cla.co.uk/secure/link?id=bb7af99e-ed1d-e611-80bd-0cc47a6bdddeb>> accessed 21 November 2020; Barry Buzan, Ole Wsver and Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis* (Lynne Rienner Publishers 1998).

¹²⁶ Schuman (n 77).

¹²⁷ Ersoy (n 9) 167-170.

¹²⁸ Hobbes (n 83).

¹²⁹ Ersoy (n 9) 175.

güç ve menfaat üzerinedir. Dolayısıyla realizmin bir Uİ teorisi olarak uluslararası ilişkilere hâkim olan bakış açısının bu üç temele dayandığını söylemek ve tespit etmek yerinde olacaktır. Bu durumda realist bir uluslararası ilişkiler evreninde uluslararası hukuk, kimin uluslararası hukuku olacaktır? Bu sorunun yanıtı pejoratif bir anlam taşımasa da açık bir şekilde realist uluslararası hukuk, ancak “üstünlerin hukuku” olarak tanımlanabilecektir. Öyle ki güç yarışında önde giden başat devletler, uluslararası hukuku yok saymada veya kendi lehlerine eğip-bükmede öylesine yetenekli olacaklardır ki uluslararası ilişkiler sistemi bu müdahaleler ve ihlaller karşısında çaresiz kalacaktır.¹³⁰ Bu durum, uluslararası ilişkilerde uluslararası hukuk açısından tehlikeli bir duruma işaret etmektedir, nitekim Ersoy’un ifadesiyle “[n]ihai olarak, her realist ölümü tadacak olsa da, Realist teori geleneği bakidir!”¹³¹ Realizmin hakim olduğu bir uluslararası ilişkiler evreninde uluslararası hukukun “üstünlerin hukuku” olarak var olacağı, kanaatimizce yapılan en önemli tespitlerden birisidir.

Nitekim örneklerini ABD’nin müdahalecilik kültüründeki tek-tarafli hukuk anlayışında,¹³² BM Güvenlik Konseyi uygulamalarında daimî üyelerin menfaatine aykırı konuların göz ardı edilmesinde ve güç kullanımı yetkisinde tekel olması konusunda¹³³ gördüğümüz bu durum, askeri, ekonomik veya diplomatik olarak güçlü devletlerin elinde uluslararası hukukun bir *silah* haline gelmesinin örneği olmuştur. *Caroline Doktrini*,¹³⁴ ABD tarafından geliştirilen “önleyici

¹³⁰ Uluslararası ilişkilerde günümüzde realist teorinin hakim olduğunu savunan güncel bir çalışma için bkz. Atahan Demirkol, ‘Realism Said, “Goodbye!” To Liberalism: The Case of Russia’s Invasion in Ukraine’ (University of Economics in Bratislava 2022).

¹³¹ Ersoy (n 9) 196.

¹³² Sauer (n 100); Demirkol, ‘Understanding American Strategic Culture and Foreign Policy Through Robert Kagan’ (n 92); Kırdım, ‘Uluslararası Hukuk Savaş Halinde: Trump Yönetiminin Uluslararası Hukuk Yaklaşımı Üzerine Bir İnceleme’ (n 93).

¹³³ Rossana Deplano, ‘The Use of International Law by the United Nations Security Council: An Empirical Framework for Analysis’ (2015) 29 Emory Int’l L. Rev. Recent Dev. 2085, 2086; Basak Cali (ed), *International Law for International Relations* (Oxford University Press 2009) 226.

¹³⁴ Bu doktrin, 1837 yılında Kanadalı direnişçileri taşıyan ABD gemisinin, Birleşik Krallık güçleri tarafından hedef alınmasını ve batırılmasını temel almaktadır. *Caroline Doktrini*, erken meşru müdafaa (*anticipatory self-defence*) kavramıyla özdeşleşmiştir. Buna göre gerçek bir tehlike anında, müdahalenin orantılı ve gerekli olduğu durumda ve sorunun çözümünde tüm barışçıl yolların kullanılmış ve sonuç alınmamış olması halinde erken meşru müdafaa yapılabilir. Amos N Guiora, ‘Anticipatory Self-Defence and International Law—A Re-Evaluation’ (2008) 13 Journal of Conflict & Security Law 3, 8-9; Leo Van den hole, ‘Anticipatory Self-Defence under International Law’ (2003) 19 American University International Law Review 69, 97; Ayrıca erken meşru müdafaa, bazı yazarlar tarafından uluslararası örf ve âdet hukuku olarak sınıflandırılmaktadır. Bkz. Anthony Clark Arend, ‘International Law and the Preemptive Use of Military Force’ (2003) 26 The Washington Quarterly 89, 90.

meşru müdafaa” (*pre-emptive self-defence*)¹³⁵ ve 12 Eylül 2001 saldırıları sonrasında alınan BM Güvenlik Konseyi 1368¹³⁶ ve 1373¹³⁷ sayılı kararları doktrinde çeşitli gerekçelerle eleştirilmiş,¹³⁸ temelinde ise özellikle meşru müdafaa'nın kötüye kullanımı riski ifade edilmiştir. Buradan hareketle kanaatimizce realist Uİ teorisine göre uluslararası hukuk, devletlerin kendi menfaatleri uğruna revize edilebilecek, güvenlik ve beka konuları gündeme geldiğinde göz ardı edilebilecek ve ancak ve ancak ulusal çıkarlarla uyumlu olduğu taktirde saygı gösterilecek bir kurallar bütünü olarak değerlendirilmektedir. Robert Cox'un Uİ teorileri özelinde yaptığı “teori her zaman birileri için ve bir amaç içindir”¹³⁹ tespitine referansla denilebilir ki realizm açısından “uluslararası hukuk her zaman güçlü devletler için ve güçlü devletlerin amaçları içindir.”

Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları - TWAIL ise, yukarıda bahsettiğimiz iki teoriden daha farklı bir uluslararası hukuk perspektifi sunarak uluslararası hukuku yapı-sökümcü bir eleştiriye tabi tutmaktadır.¹⁴⁰ Bu yapı-sökümcü eleştiri, uluslararası hukukun varlığına bizatihi karşı olmamakla birlikte, uluslararası hukukun Batı ve Avrupa merkeziliğine ve eşitsiz ortamına referans vermektedir. Zira Kırdım'ın ifadesine göre de uluslararası hukukun Avrupa merkeziliği ve sömürgeci karakteri konusunda literatür tereddütsüz

¹³⁵ Arend'e göre BM Şartı öncesi dönemde doktrinde bir devletin diğer bir devletin kendine silahlı müdahalede bulunacağına ilişkin inancı ve kanıtı olması durumunda ve bu duruma karşı orantılı müdahale edeceği hallerde önleyici meşru müdafaa ilkesi geçerli sayılmaktaydı. Ayrıca yine önleyici meşru müdafaa ilkesi ve Bush Doktrini, müdahalede gereklilik şartını esnetmeye çalışması bakımından BM Şartı sonrası dönemde eleştirilmiştir. Bkz. Arend (n 134) 91, 97; Bir ifadeye göre de Uluslararası Adalet Divanı (UAD), önleyici meşru müdafaya ilişkin uluslararası örf ve âdet hukuku olup olmadığını belirtmemiştir. Bkz. Natalia Ochoa-Ruiz and Esther Salamanca-Aguado, 'Exploring the Limits of International Law Relating to the Use of Force in Self-Defence' (2005) 16 European Journal of International Law 499, 522.

¹³⁶ SC Res. 1368 (Sept. 12, 2001).

¹³⁷ SC Res. 1373 (Sept. 28, 2001).

¹³⁸ 1368 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı, ABD ve müttefiklerine, kendilerine silahlı saldırıda bulunanlara karşı kuvvet kullanma hakkını tanımıştır. Ayrıca 1373 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı'nda da terör eylemlerini planlayan, finanse eden, ortaklık eden veya düzenleyenlere karşı ekonomik, mali ve diplomatik yaptırımlar öngörülmüştür. Ancak Franck'e göre bu iki kararda da kimlerin bu yaptırımların ve kuvvet kullanımının muhatabı olacağı belirtilmemiştir. Örneğin El-Kaide veya Taliban, bu kararlarda doğrudan yaptırımların muhatabı alınmamıştır. Thomas M Franck, 'Terrorism and the Right of Self-Defense' (2001) 95 The American Journal of International Law 839, 842.

¹³⁹ Vurgu orijinalinde. Robert W Cox, 'Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory' (1981) 10 Millennium 126, 128.

¹⁴⁰ Kwadwo Appiagyei-Atua, 'Ethical Dimensions of Third-World Approaches to International Law (Twail): A Critical Review' (2015) 8 African Journal of Legal Studies 209, 215; Andrew F Sunter, 'TWAIL as Naturalized Epistemological Inquiry' (2007) 20 Canadian Journal of Law & Jurisprudence 475, 477; Mutua (n 107) 31.

bir şekilde hemfikir olmuştur.¹⁴¹ İşte bu eşitsiz, Avrupa merkezci ve sömürgeci uluslararası hukuk ortamında TWAIL, uluslararası hukuku daha adilane ve katılımcı bir düzlemde değerlendirmeyi önermektedir.

Uluslararası örf ve âdet hukuku, bu kapsamda TWAIL açısından dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. Arsava da açık bir şekilde uluslararası örf ve âdet hukukunu bir “güç hukuku” olarak nitelerken, güç ve hukukun uluslararası ilişkiler açısından iki önemli boyut olduğunu ifade etmektedir.¹⁴² Nitekim uluslararası örf ve âdet hukuku, bilindiği şekilde ancak iki yolla ortaya çıkmaktadır: Genel devlet uygulamaları ve *opinio juris*. Genel devlet uygulamaları, devletlerin ve özellikle de güçlü devletlerin uzun bir süre boyunca ısrarlı şekilde devam ettikleri uygulamalardır. Bir diğer unsur olarak *opinio juris* ise bu genel devlet uygulamasının hukuki bir kural olduğuna inançla yapılması, yani hukuksallık düşüncesidir.¹⁴³ Bu bağlamda kısa bir değerlendirmeye şu sonuca varılabilir: Dünya üzerinde hangi gelişmemiş devletin ısrarlı uygulaması bir uluslararası örf ve âdet hukuku normuna dönüşmüştür? Bu sorunun yanıtını tahmin etmeyecek zor olmayacaktır zira birkaç cümle önce Arsava’nın da ifade ettiği gibi uluslararası örf ve âdet hukuku, bir güç hukuku olarak sınıflandırılmaktadır. Öyle ki güçlü devletlerin yerleşmiş uygulamaları ve bunu bir hukuk kuralı olduğu inancıyla yapmaları, o normun örf ve âdet hukukuna dönmesi sonucunu doğurmaktadır.¹⁴⁴ Daha da ötesi “ısrarlı itirazcı” (*persistent objector*) istisnası hariç,¹⁴⁵ çoğunlukla güçlü devletlerin oluşturduğundan bahsettiğimiz uluslararası örf ve âdet hukuku, “örtülü rıza teorisi” (*tacit consent theory*) gereği¹⁴⁶, rıza gösterebilir göstermesin tüm devletler için bağlayıcıdır.¹⁴⁷ Dolayısıyla bu örnek uygulamayla bile gösterilmektedir ki uluslararası hukuk, önemli bir husus olan zira bağlayıcılığı bilinen uluslararası örf ve âdet hukukunun oluşumunda güçlü devletleri, Birinci Dünya Devletleri’ni ayrıcalıklı bir konuma getirmektedir. Birinci Dünya Devletleri, Üçüncü Dünya Devletleri

¹⁴¹ Kırdım, ‘TWAIL’i Anlamak’ (n 13) 136.

¹⁴² Fusun Arsava, ‘Uluslararası Hukukta Güç ve Hukuk İlişkisi’ (2012) 3 Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 351, 367.

¹⁴³ Joyner (n 4).

¹⁴⁴ Kırdım ve Demirkol (n 4).

¹⁴⁵ İsrarlı itiraz konusunda yazılmış en güncel Türkçe kaynak için bkz. Kırdım, *Uluslararası Hukukta İsrarlı İtiraz* (n 3).

¹⁴⁶ Örtülü rıza teorisi, bir örf ve âdetin kanun yapma (*law-making*) süreci sonunda oluştuğunu varsayarak böylece uluslararası örf ve âdet hukukunun tüm devletlerin örtülü olarak rızasına dayandığını ve herkes için bağlayıcı olduğunu ileri sürer. Detaylı bilgi için bkz. Raphael M Walden, ‘Customary International Law: A Jurisprudential Analysis’ (1978) 13 *Israel Law Review* 86, 86; Alan Watson, ‘An Approach to Customary Law’ (1984) 1984 *University of Illinois Law Review* 561, 562.

¹⁴⁷ Kırdım ve Demirkol (n 4) 389.

üzerinde bir hegemonya ve baskı aracı olarak kurgulayabilecekleri uluslararası örf ve âdet hukuku ve genel olarak uluslararası hukuk sayesinde *üstünlerin hukukunu* oluşturmakta ve uygulamakta geri durmayacaklardır. Bu doğrultuda, TWAIL açısından bu bölümün temel sorusunun cevabı çok açık olacaktır: -Hangi uluslararası hukuk? -Birinci Dünya Devletleri'nin oluşturduğu uluslararası hukuk. -Kimin uluslararası hukuku? -Birinci Dünya Devletleri'nin uluslararası hukuku.

Kısa bir özetle TWAIL, makalenin tümünde aktarılmaya çalışıldığı şekliyle uluslararası hukukun eşitliksiz, kayırmacı ve pejoratif doğasına karşı çıkmaktadır. TWAIL yazınındaki araştırmacılara göre, bu şekliyle uluslararası hukuk, Üçüncü Dünya devletlerini ve halklarını yok saymakta, onları dezavantajlı konuma getirmektedir. Zira katılımına sınırlı şekilde dahil olabildikleri bir uluslararası hukuk düzeninde, BM Güvenlik Konseyi'nde beş daimî üyenin veto hakkının bulunduğu eşitsiz sistemde ve Avrupa merkezci-Batılı değerlere konu olarak hazırlanmış uluslararası hukuk normlarında uluslararası hukukun *herkesin ve her devletin* hukuku olması TWAIL akademisyenleri için kabul edilemez bir iddiadır.

Değerlendirmenin bir özeti olarak denilebilir ki uluslararası hukukun doğrudan kutsanması ya da yerilmesi, farklı perspektiflerden anlamsız sonuçlar çıkaracaktır. Liberalizm açısından etkili ve gerekli bir kurum olarak görülürken, realizm açısından ancak faydacı bir pragmatizmin aracı olan uluslararası hukuka en gerçekçi ve isabetli yorum TWAIL üzerinden yapılmaktadır. TWAIL, uluslararası hukuku anıldığı gibi yapı-sökümcü bir eleştiriye tabi tutarak liberalizm ve realizm tarafından verili kabul edilen gerçeklerin sorgulanmasını önermektedir. Öyle ki barışa hizmet edeceği iddiasıyla kapsayıcı olmaktan uzak kalan liberal uluslararası hukuk yaklaşımı ile ancak üstünlerin yararına uygulanacak realist uluslararası hukuk yaklaşımı, uluslararası toplumun hayalini kurduğu eşitlikçi, adil ve işlevsel uluslararası hukuk yaklaşımından kilometrelerce uzakta kalmaktadır. Kanaatimizce uluslararası hukuka en kapsamlı eleştiri yapan ve uluslararası hukuka en doğru şekilde yaklaşan akım, TWAIL olarak ifade edilmelidir. Ana akım Uİ teorilerinin uluslararası hukuk yaklaşımları tarafımızca tek taraflı görülmekte olup, eleştirel bir yaklaşım olan TWAIL'in uluslararası hukuk yaklaşımı uluslararası hukuk neden vardır ve kimin için vardır sorularının yanıtlanmasında daha başarılı bir teorik çerçeve sunmaktadır.

Bu tercihimizin bir sonucu olarak çalışmada bundan sonra yapılacak araştırmalar için eleştirel uluslararası hukuk yaklaşımlarının dikkate alınmasını da önermekteyiz. Zira Türkiye'de yapılan özellikle Türkçe dilindeki uluslararası hukuk çalışmaları, çoğunlukla eleştirel yaklaşımı göz ardı etmektedirler. Nitekim Kırdım'a göre de TWAIL'e yönelik Türkçe literatür oldukça kısıtlıdır.¹⁴⁸ Bu

¹⁴⁸ Kırdım, 'TWAIL'i Anlamak' (n 13) 136.

başlamda TWAIL ve eleştirel hukuk yaklaşımının literatürde dikkat çekmesi, bu çalışmanın alt amaçlarından biri olarak değerlendirmemize eklenmiştir.

SONUÇ

Uluslararası hukuk, ortaya çıkış coğrafyası itibarıyla ve savunduğu evrensel değerlerin bu coğrafi merkeziliği sebebiyle kanımızca Avrupa temelli olarak değerlendirilmektedir. Bir diğer yandan uluslararası hukuk, uluslararası barışın yegâne aracı olarak kutsanmakta, bazı kesimler tarafından ise hukuksuzluğa ve çifte standarda alet edilmektedir. Tüm bu tartışmalar uluslararası hukuka hangi Uİ teorisi kapsamında bakıldığıyla alakalıdır. Eldeki çalışma, öncelikle uluslararası hukuka ilişkin olarak üç temel Uİ teorisinin uluslararası hukuka bakışını aktarmayı çabalamıştır. Çalışmanın ilk bölümü liberal teoriden uluslararası hukuku anlamlandırmaya çalışırken, ikinci bölümde realist teorisinin uluslararası hukuka ilişkin bakışı açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise ilk iki teorisinin aksine eleştirel bir tavır takınan TWAIL yaklaşımı üzerinden uluslararası hukuka bakılmıştır. Üç bölümde de ortak olarak sorulan soru, uluslararası hukuk neden vardır ve neye hizmet etmektedir sorusu olmuştur. Son bölüm, bu üç Uİ teorisi neticesinde yapılan değerlendirmeleri içermektedir.

Liberal teori, uluslararası hukuku ebedi ve evrensel barışın bir aracı olarak görmektedir. Wilsoncu ve Kantçı olarak ifade edilebilecek liberal yaklaşıma göre uluslararası hukuka uyma, bu kuralların düzenlenmesi ve uluslararası örgütler aracılığıyla kaotik olduğu iddia edilerek anarşik olmakla tanımlanan uluslararası sistem hiyerarşik bir düzene kavuşacaktır. Bu düzen içerisinde ise uluslararası hukuk, çatışmaların engellenmesi ve azaltılması ile barışçıl yolla çözülmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda uluslararası hukuk neden vardır sorusunun cevabı liberal teoride evrensel barış için vardır olarak özetlenmektedir. Nitekim 1945 sonrasında yaşanan çatışma sayısının azlığı ve Soğuk Savaş'ın sıcak çatışmaya dönmemesi gerçeği liberallerin bu argümanındaki temel dayanak noktası olmuştur. Buna göre uluslararası hukuk, BM sistemiyle birlikte evrensel barışa açık bir katkı sağlamıştır.

Realist teoriye bakıldığında hiyerarşik olmasına ihtimal verilmeyen anarşik bir uluslararası ilişkiler yapısı vurgulanmaktadır. Bu anarşik yapı içerisinde hiçbir otorite egemen devletlerin otoritesi ve gücünden daha üstün (*superior authority*) olamaz. Bu durum, uluslararası hukukun devlet çıkarlarıyla çelişmeyeceğinin manifestosudur. Ulusal çıkar ve güç temelli realist yaklaşım, bunlara hizmet etmeyen hiçbir uluslararası hukuk kuralını tanımamaktadır. ABD'nin uygulamaları, uluslararası hukukun ulusal çıkarlara hizmet etmediği ölçüde güçlü devletler tarafından tanınmadığı veya dikkate alınmadığını gözler önüne sermektedir. Zira ABD, özellikle Bush dönemindeki yeni muhafazakarlıkla birlikte tek taraflı uluslararası politika ve hukuk anlayışını kristalleştirmiş, Irak ve Afganistan müdahalelerinde uluslararası bir meşruiyet

aramamış, Kosova savaşı sırasında insan hakları değerlerini zorlayacak şekilde Avrupa'nın tepkisini çekmiştir. Bunun üzerine Cumhuriyetçi yönetimin çok konuşulan başkanı Donald Trump döneminde ise uluslararası sözleşmelerden çekilme sayısı artış göstermiş ve uluslararası örgütler finansal araçlarla tehdit edilmiştir. ABD'nin bu tavrını sergilerken ekonomik gücü ve askeri kapasitesinden dolayı ulusal ve uluslararası tehdit gücünden faydalandığı aşikârdır. Bu itibarla liberal teorinin getirdiği ve realizm tarafından ütopyacılık ile eşleştirilen insan doğasının iyi olduğu, barışın ve uyumun mümkün olduğu ve adil bir düzen 20. ve 21. yüzyılın süper gücü olarak adlandırılan ABD'nin uygulamalarıyla uyum sağlamamaktadır. Tüm bu anlatılanların özetleriyle realist teoriye göre uluslararası hukuk, ancak ve ancak ulusal çıkarlara hizmet etmek ve güçlünün gücünü ve bekasını devam ettirmek için vardır.

Doğrudan bir uluslararası hukuk yaklaşımı olan TWAIL de uluslararası hukuka ilişkin eleştirel bir perspektif sunmaktadır. Buna göre uluslararası hukuk, açıkça Avrupa merkezci ve Birinci Dünya'nın Üçüncü Dünya üzerindeki temel hegemonya aracıdır. Öyle ki Birinci Dünya ülkeleri, Üçüncü Dünya'nın sömürülmesi için uluslararası hukuku alet edinmişlerdir. Özellikle insan hakları hukukunda, mülteci ve göç hukukunda ve hatta ticaret hukukunda örnekleri görülen bu durum, açık bir şekilde uluslararası hukukun eşitsiz bir dünya düzenini desteklediğini gözler önüne sermektedir. Bu gerçeklik ışığında uluslararası hukukun bizatihi varlığına karşı çıkmayan TWAIL, uluslararası hukukun ancak tüm dünya devletlerinin eşit katılımı ve Üçüncü Dünya halklarının temsili ile daha adil bir dünyayı yaratabileceğini ve koruyacağını ileri sürmektedir. İnsan hakları hukuku kapsamında batılı değerleri ve Birinci Dünya'nın "evrensel" insan hakları anlayışını dikte eden ülkeler, yerel ve bölgesel farklılıkları dikkate almamakta ve bu değerleri ötekileştirmektedir. Kendine ait olmayan değerlerle yargılanan Üçüncü Dünya halkları ise uluslararası insan hakları hukuku kapsamında bir kafa karışıklığına sürüklenmektedir. Zira bir toplum, nasıl olur da kendi değerleriyle çelişen ancak evrensel olduğu iddia edilen değerlerle yargılanabilir? Mülteci ve göç hukuku alanında ise Üçüncü Dünya, Birinci Dünya'nın kendi kalesinin surlarını yükselttiği ve kendi sınırlarını tellerle çevirerek dışarıdan gelenlere kapılarını kapattığı bir yapı ile karşılaşmaktadır. Göç hukuku ve mülteci rejiminin belirlenmesinde Üçüncü Dünya devletleri ve halklarının öznel durumlarının değerlendirilmesi yerine Birinci Dünya'yı koruyucu önlemlerin gündeme getirilmesi, bu alanı da bir tahakküm aracına evrilmektedir. Bu itibarla bakıldığında TWAIL için uluslararası hukuk neden vardır sorusuna verilecek yanıt, Birinci Dünya'nın çıkarlarını korumak ve Üçüncü Dünya'yı sömürmek için olacaktır.

Bu çalışmanın temelde iki amaca hizmet etmesi beklenmektedir. Öncelikle uluslararası hukuka ilişkin üç temel Uİ teorisinin açıklama ve yaklaşımlarını aktarmaktır. İkinci ve daha önemli olarak ise, bu üç Uİ teorisini aktardıktan

sonra özgün bir değerlendirme ile literatüre eleştirel bir uluslararası hukuk yaklaşımı sunmaktır. İlk üç bölümde aktarılan bilgiler ışığında yaptığımız değerlendirme, uluslararası hukukun uluslararası ilişkilerde her daim farklı bir amaca hizmet edebileceği, ettiği ve etmeye devam edeceğidir. Zira uluslararası hukuk üç temel Uİ teorisinde de farklı amaçlara ve kişilere vurgu yapmaktadır. Her ne kadar bu anlatılan her bir teorinin müstakil olarak tek bir uluslararası hukuk yaklaşımı ve amacı olmasa da çalışmanın ortaya koymak istediği sorunsal üç yaklaşım arasında bulunan keskin farklardır. Liberalizm, uluslararası hukuku bir anlamda sorun çözücü görürken, realizm baş belası olarak görmekte, TWAIL ise bambaşka bir zaviyeden bakarak sömürgecilik ile ilişkilendirmektedir. Bu ortamda çalışmanın yapmaya çalıştığı tartışma, uluslararası hukukun uluslararası ilişkilerde yegâne bir anlamı ve amacının bulunmayacağıdır. Uluslararası ilişkilerdeki hâkim konjonktür değiştikçe, uluslararası hukukun işlevi, anlamı, kapsamı ve kime ve neye hizmet ettiği de değişime uğrayabilecektir. Zira bu kapsamda ifade edilebilir ki uluslararası hukuk, Demokles'in Kılıcı'nın iki yüzlü bir hâli olarak uluslararası toplumun üzerinde sallanmaktadır. Kılıcı tutan egemenin veya egemenlerin, kılıcın hangi yüzünü kullanacağı ise her dönem bir muamma olarak kalacaktır. Dolayısıyla TWAIL gibi eleştirel yaklaşımlar, uluslararası hukukun anlaşılmasında ve yorumlanmasında ana akım Uİ teorilerine göre daha faydalı ve işlevsel kalmaktadır.

KAYNAKÇA

Altman D, 'The Evolution of Territorial Conquest After 1945 and the Limits of the Territorial Integrity Norm' (2020) 74 International Organization 490

Anghie A, Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law (Cambridge University Press 2005) <<https://www.cambridge.org/core/books/imperialism-sovereignty-and-the-making-of-international-law/8AFA91E6F502B2C4996BB14E1A548E7A>> Erişim 2 Eylül 2022

—, 'TWAIL: Past and Future' (2008) 10 International Community Law Review 479

—, 'Rethinking Sovereignty in International Law' (2009) 5 Annual Review of Law and Social Science 291

Antunes S ve Camisao I, 'Realism' in Stephen McGlinchey, Rosie Walters ve Christian Scheinpluf (eds), International Relations Theory (E-International Relations Publishing 2017)

Appiagyei-Atua K, 'Ethical Dimensions of Third-World Approaches to International Law (Twail): A Critical Review' (2015) 8 African Journal of Legal Studies 209

Arend AC, 'International Law and the Preemptive Use of Military Force' (2003) 26 The Washington Quarterly 89

Arsava F, 'Uluslararası Hukukta Güç ve Hukuk İlişkisi' (2012) 3 Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 351

Bailliet CM and Larsen KM, *Promoting Peace Through International Law* (OUP Oxford 2015)

Bassiouni MC, 'International Crimes: "Jus Cogens" and "Obligatio Erga Omnes"' (1996) 59 *Law and Contemporary Problems* 63

Bennett L ve Oliver J, *Uluslararası Örgütler: İlkeler ve Meseleler* (Nasuh Uslu çev, 1. bs, BB101 Yayınları 2015)

Booth K ve Erskine T, *International Relations Theory Today* (John Wiley & Sons 2016)

Burchill S, 'Liberalism', *Theories of International Relations* (3rd edn, Palgrave Macmillan 2005)

—, *Theories of International Relations* (Macmillan International Higher Education 2013)

Buzan B, Wæver O ve Wilde J de, *Security: A New Framework for Analysis* (Lynne Rienner Publishers 1998)

Cali B (ed), *International Law for International Relations* (Oxford University Press 2009)

Carr EH, *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: Reissued with a New Preface from Michael Cox* (Springer 2016)

Chamberlin W, 'Origins of the Kellogg-Briand Pact' (1952) 15 *The Historian* 77

Charney JI, 'Universal International Law' (1993) 87 *The American Journal of International Law* 529

Chimni BS, 'The Geopolitics of Refugee Studies: A View from the South' (1998) 11 *Journal of Refugee Studies* 350

—, 'Globalization, Humanitarianism and the Erosion of Refugee Protection' (2000) 13 *Journal of Refugee Studies* 243

—, 'The Birth of a "Discipline": From Refugee to Forced Migration Studies' (2009) 22 *Journal of Refugee Studies* 11

—, 'The World of TWAIL: Introduction to the Special Issue' (2011) 3 *Trade, Law and Development* 14

—, 'Capitalism, Imperialism, and International Law in the Twenty-First Century' (2012) 14 *Oregon Review of International Law* 17

—, ‘Global Compact on Refugees: One Step Forward, Two Steps Back’ (2019) 30 *International Journal of Refugee Law* 630

Cox RW, ‘Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory’ (1981) 10 *Millennium* 126

Crawford NC, ‘Just War Theory and the U.S. Counterterror War’ (2003) 1 *Perspectives on Politics* 5

de Wet E, ‘Jus Cogens and Obligations Erga Omnes’ in Dinah Shelton (ed), *The Oxford Handbook of International Human Rights Law* (1. bs, Oxford University Press 2013) <<https://academic.oup.com/edited-volume/42626/chapter/358048058>> accessed 2 September 2022

Demirkol A, ‘Understanding American Strategic Culture and Foreign Policy Through Robert Kagan: A Review’ (2021) 4 *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi* 1

—, ‘An Empirical Analysis of Securitization Discourse in the European Union’ (2022) 19 *Migration Letters* 273

—, ‘Realism Said, “Goodbye!” To Liberalism: The Case of Russia’s Invasion in Ukraine’ (University of Economics in Bratislava 2022)

Demirkol A ve Kırdım ŞE, ‘Marksizm ve Uluslararası Hukuk: Teori Mi Eleştiri Mi?’ (2021) 2021 *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 417

Deplano R, ‘The Use of International Law by the United Nations Security Council: An Empirical Framework for Analysis’ (2015) 29 *Emory Int’l L. Rev. Recent Dev.* 2085

Donnelly J, ‘Realism’ in Scott Burchill and others (eds), *Theories of International Relations* (3rd edn, Palgrave Macmillan 2005)

Dunne T, Kurki M and Smith S, *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (Oxford University Press 2021)

Elshtain JB, ‘Just War and Humanitarian Intervention’ (2001) 95 *Proceedings of the Annual Meeting* (American Society of International Law) 1

Eralp A, ‘Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması’ içinde İhsan Dağı and others (eds), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* (16. bs, İletişim Yayınları 2019)

—, *Devlet, sistem ve kimlik: uluslararası ilişkilerde temel yaklaşımlar* (16. bs, İletişim Yayınları 2019)

Ereker FA, ‘İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı’ (2004) 1 *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 1

Ersoy E, 'Realizm', *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (2. bs, İletişim Yayınları 2021)

Eslava L ve Pahuja S, 'Between Resistance and Reform: TWAIL and the Universality of International Law' (2011) 3 *Trade, Law and Development* 103

Fabbrini S, 'US Unilateralism and American Conservative Nationalism', *The United States Contested: American Unilateralism and European Discontent* (Routledge 2006) <<https://www.taylorfrancis.com/books/united-states-contested-sergio-fabbrini/10.4324/9780203965085>> accessed 12 January 2021

Fitzmaurice A, 'Liberalism and Empire in Nineteenth-Century International Law' (2012) 117 *The American Historical Review* 122

Fixdal M ve Smith D, 'Humanitarian Intervention and Just War' (1998) 42 *Mershon International Studies Review* 283

Fleming DF, 'Woodrow Wilson and Collective Security Today' (1956) 18 *The Journal of Politics* 611

Focarelli C, 'Promotional Jus Cogens: A Critical Appraisal of Jus Cogens' Legal Effects' (2008) 77 *Nordic Journal of International Law* 429

Franck TM, 'Terrorism and the Right of Self-Defense' (2001) 95 *The American Journal of International Law* 839

Gathii JT, 'TWAIL: A Brief History of Its Origins, Its Decentralized Network, and a Tentative Bibliography' (2011) 3 *Trade, Law and Development* 26

Gözen R, 'İdealizm' içinde Ramazan Gözen (ed), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (2 bs, İletişim Yayınları 2021)

Guiora AN, 'Anticipatory Self-Defence and International Law—A Re-Evaluation' (2008) 13 *Journal of Conflict & Security Law* 3

Hobbes T, *Leviathan* (CreateSpace Independent Publishing Platform 2011)

Johnson JT, 'Just War, As It Was and Is' [2005] *First Things: A Monthly Journal of Religion & Public Life* 14

Joyner DH, 'Why I Stopped Believing in Customary International Law' (2018) 9 *Asian Journal of International Law* 31

Jünemann A, Fromm N and Scherer N, 'The Kaleidoscope of Migration' in Annette Jünemann, Nikolas Scherer and Nicolas Fromm (eds), *Fortress Europe? Challenges and Failures of Migration and Asylum Policies* (Springer Fachmedien 2017) <https://doi.org/10.1007/978-3-658-17011-0_1> Erişim 19 Aralık 2021

Kagan R, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order* (Vintage Books 2004)

Kale B, 'The Limits of an International Burden-Sharing Approach: The Syrian Refugee Protection Crisis and Its Consequences on Turkey's Refugee Policy' (2017) 22 PERCEPTIONS: Journal of International Affairs 55

Kant I, *Perpetual Peace and Other Essays* (Hackett Publishing 1983)

Keohane RO, *Power and Governance in a Partially Globalized World* (Psychology Press 2002)

Kırdım ŞE, 'A Dichotomus Practice of International Relations: Theory Behind Humanitarian Inter-vention Until World War II' (2017) 61 Akademik Bakış Dergisi 26

—, 'Pandemilerle Mücadele İçin Uluslararası Hukukta "Cebri Yardım"' (2020) 10 Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi 760

—, 'TWAİL'i Anlamak: Uluslararası Hukuka Eleştirel Bir Yaklaşım' (2021) 41 Public and Private International Law Bulletin 129

—, 'Uluslararası Hukuk Savaş Halinde: Trump Yönetiminin Uluslararası Hukuk Yaklaşımı Üzerine Bir İnceleme' (2021) 12 İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 148

—, *Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale Doktrini ve Birleşmiş Milletlerde Paylaşımli Yetki Mekanizması* (Yetkin Yayınları 2021)

—, *Uluslararası Hukukta Israrlı İtiraz* (On İki Levha Yayıncılık 2022)

Kırdım ŞE ve Demirkol A, 'Türk Göç Hukukunu TWAİL Üzerinden Değerlendirmek: Dünya Beş'ten Ne Kadar Büyük?' (2021) 18 Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1577

—, 'Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Bir Kaynağı Olarak Uluslararası Örf ve Âdet Hukuku' (2021) 25 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 379

Lauterpacht H, 'The Grotian Tradition in International Law' (1946) 23 British Year Book of International Law 1

Lebow RN, 'Classical Realism' içinde Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (eds), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (3. bs, Oxford University Press 2013)

Luban D, 'Just War and Human Rights' (1980) 9 Philosophy & Public Affairs 160

Machiavelli N, *The Prince* (Penguin Publishing Group 2003)

Malone D ve Khong Y, *Unilateralism and U.S. Foreign Policy: International Perspectives* (Lynne Rienner Publishers 2003)

Maran R, 'Detention and Torture in Guantanamo' (2006) 33 *Social Justice* 151
McGlinchey S Scheinpflug, Christian and Walters R (eds), *International Relations Theory* (2017)

Meiser JW, 'Liberalism' in Stephen McGlinchey Scheinpflug, Christian, Rosie Walters and Christian Scheinpflug (eds), *International Relations Theory* (E-International Relations Publishing 2017)

Moravcsik A, 'Liberalism and International Relations Theory' <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/liberalism_working.pdf>

—, *Liberal International Relations Theory: A Social Scientific Assessment* (Weatherhead Center for International Affairs, Harvard University Cambridge, MA 2001)

—, 'Liberal Theories of International Relations: A Primer' <<http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/primer.doc>> Erişim 3 Eylül 2022

Mutua M, 'Critical Race Theory and International Law: The View of an Insider-Outsider' (2000) 45 *Villanova Law Review* 841

—, 'What Is TWAIL?' (2000) 94 *Proceedings of the ASIL Annual Meeting* 31

Ochoa-Ruiz N ve Salamanca-Aguado E, 'Exploring the Limits of International Law Relating to the Use of Force in Self-Defence' (2005) 16 *European Journal of International Law* 499

Okafor OC, 'Critical Third World Approaches to International Law (TWAIL): Theory, Methodology, or Both?' (2008) 10 *International Community Law Review* 371

Özpek BB, 'Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler' içinde Ramazan Gözen (ed), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (2. bs, İletişim Yayınları 2021)

Parmar P, 'TWAIL: An Epistemological Inquiry' (2008) 10 *International Community Law Review* 363

Press-Barnathan G, 'The Neglected Dimension of Commercial Liberalism: Economic Cooperation and Transition to Peace' (2006) 43 *Journal of Peace Research* 261

Roele I, 'We Have Not Seen the Last of the Rogue State' (2012) 13 *German Law Journal* 560

Russett B, 'Liberalism' içinde Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith (eds), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (3. bs, Oxford University Press 2013)

- Sauer T, 'American Unilateralism' (2002) 33 Security Dialogue 114
- Schrijver N, 'The Ban on the Use of Force in the UN Charter' in Marc Weller (ed), *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law* (Oxford University Press 2015)
- Schuman FL, *International Politics* (1941)
- Shah J, 'UDHR: Our North Star for Global Social Justice or an Imperial and Settler-Colonial Tool to Limit Our Conception of Freedom' (2018) 31 *Pace International Law Review* 569
- Simma B, 'Universality of International Law from the Perspective of a Practitioner' (2009) 20 *European Journal of International Law* 265
- Slaughter A-M, 'International Law in a World of Liberal States' (1995) 6 *European Journal of International Law* 503
- Slaughter A-M ve Alvarez JE, 'A Liberal Theory of International Law' (2000) 94 *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)* 240
- Smith L, 'The Wilsonian Challenge to International Law' (2011) 13 *Journal of the History of International Law / Revue d'histoire du droit international* 179
- Smith S, 'Bir Disiplinin Öz Görüntüleri: Uluslararası İlişkiler Kuramının Bir Soyağacı' içinde Ken Booth and Steve Smith (eds), *Uluslararası İlişkiler Kuramları* (Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi 2015)
- Snell JL, 'Wilson on Germany and the Fourteen Points' (1954) 26 *The Journal of Modern History* 364
- Soldz S, 'Healers or Interrogators: Psychology and the United States Torture Regime' (2008) 18 *Psychoanalytic Dialogues* 592
- Stromberg RN, 'The Idea of Collective Security' (1956) 17 *Journal of the History of Ideas* 250
- Sunter AF, 'TWAİL as Naturalized Epistemological Inquiry' (2007) 20 *Canadian Journal of Law & Jurisprudence* 475
- Thucydides, *The Peloponnesian War* (OUP Oxford 2009)
- Todaro MP, *Economics for a Developing World* (Longman 1982)
- Vagts DF, 'The Hague Conventions and Arms Control' (2000) 94 *The American Journal of International Law* 31
- Van den hole L, 'Anticipatory Self-Defence under International Law' (2003) 19 *American University International Law Review* 69

Verdross A, 'Jus Dispositivum and Jus Cogens in International Law' (1966) 60 The American Journal of International Law 55

von Elbe J, 'The Evolution of the Concept of the Just War in International Law' (1939) 33 The American Journal of International Law 665

Wæver O, 'Securitization and Desecuritization' in Ronnie D Lipschutz (ed), On security, vol New directions in world politics (Columbia University Press 1995) <<https://contentstore.cla.co.uk/secure/link?id=bb7af99e-ed1d-e611-80bd-0c-c47a6bddeb>> Erişim 21 Kasım 2020

Walden RM, 'Customary International Law: A Jurisprudential Analysis' (1978) 13 Israel Law Review 86

Watson A, 'An Approach to Customary Law' (1984) 1984 University of Illinois Law Review 561

Weil P, 'Towards Relative Normativity in International Law?' (1983) 77 The American Journal of International Law 413

Werner WG, 'From Justus Hostis to Rogue State the Concept of the Enemy in International Legal Thinking' (2004) 17 International Journal for the Semiotics of Law 155

Zabunoğlu HG ve Sönmez EY, 'Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Üçüncü Dünya Yaklaşımları' (2021) 12 İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 258

Zoubir YH, 'Libya in US Foreign Policy: From Rogue State to Good Fellow?' (2002) 23 Third World Quarterly 31

